

Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Door meten tot weten'. Over rechtswetenschap als kruispunt

Boom, W.H. van

Citation

Boom, W. H. van. (2015). *'Door meten tot weten'. Over rechtswetenschap als kruispunt*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/34918>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/34918>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

INSTITUUT VOOR
RECHTSWETENSCHAPPELIJK
ONDERZOEK

Door meten tot weten

Over rechtswetenschap
als kruispunt

W.H. VAN BOOM

Bju

Boom Juridische uitgevers

'Door meten tot weten'

‘Door meten tot weten’

Over rechtswetenschap als kruispunt

rede

uitgesproken ter gelegenheid van de aanvaarding van het ambt
van hoogleraar Civiel Recht aan de Universiteit Leiden op
vrijdag 22 mei 2015

door

W.H. VAN BOOM

Boom Juridische uitgevers
Den Haag
2015

© 2015 W.H. van Boom

Lay-out: Anne-Marie Krens – Tekstbeeld – Oegstgeest

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische veeelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-94-6290-132-2
E-ISBN 978-94-6274-399-1

www.bju.nl

Mijnheer de rector, geacht college, geachte decaan, faculteitsbestuur, geachte collega's,
aanwezig,

1 VAN WEETJES NAAR KENNIS

'Door meten tot weten.' Dat was de lijfspreuk van Heike Kamerlingh Onnes, de Leidse natuurkundige die in zijn oratie zijn collega's aanspoorde om te bewegen van de theoretische naar de proefondervindelijke natuurkunde.¹ Zijn borstbeeld met lijfspreuk staat voor het Kamerlingh Onnes-gebouw, de plek waar het absolute nulpunt werd bereikt en die lange tijd de koudste plek ter aarde werd genoemd. Inmiddels is er de Leidse rechtenfaculteit gevestigd. Nee, ik zal geen flauwe toespelingen maken op de vraag of op onze rechtenfaculteit nog dagelijks het absolute nulpunt wordt bereikt. Wel wil ik verkennen hoe de lijfspreuk 'door meten tot weten' zich verhoudt tot het werk dat wordt verricht op rechtenfaculteiten. Want het is geen evidentie dat een rechtenfaculteit zich afficheert als bolwerk van exactheid. *Juristen* houden zich immers vooral bezig met taal, tekst, systematisering, logische argumentatie, overtuiging en een betere wereld. Zij postuleren normen, debiteren soms tegeltjeswijsheden, argumenteren met verwijzing naar rechtssysteem, wet, rechtspraak, literatuur; maar zelden zie je ze meten of verwijzen naar systematische waarneming. Dus wat nemen we waar als we op rechtenfaculteiten gaan meten?

Om u maar direct de conclusie van deze oratie te verklappen: als we ervan uitgaan dat het werk van het wetenschappelijke personeel van rechtenfaculteiten bij elkaar genomen de rechtswetenschap vormen (en dat is breder dan alleen *juristen*), en we vervolgens waarnemen wat deze mensen doen (*meten*), dan moeten we vaststellen (*weten*) dat de rechtswetenschap een kruispunt-

1 Kamerlingh Onnes 1882, p. 5: 'Door meten tot weten, zou ik als zinspreuk boven elk fysisch laboratorium willen schrijven'.

wetenschap is. En die vaststelling heeft consequenties die doordacht moeten worden. Ook voor het civiele recht. Daarover gaat het vandaag.²

Eerst maar eens waarnemen, meten dus. Door te meten komt men tot weetjes, en als men het goed doet, komt men tot kennis. Het nut van weetjes moet men niet onderschatten. Ze kunnen aanleiding geven tot reflectie, tot verwondering, en zo tot het formuleren van onderzoeksvragen en hypothesen. Ze kunnen dus het begin van kennis zijn. Bovendien zijn weetjes niet zelden de basis van de rechtswetenschappelijke opleiding. Laten we dus niet badinerend doen over weetjes.

Ik noem om te beginnen een viertal weetjes. Probeer u er voor uzelf vervolgvragen bij te formuleren. Zo zult u zien dat *ook u* wilt groeien van weetjes naar kennis, al dan niet met 'Vorverständnis' of aan de hand van een theorie.

1. *Twintig procent van de ruim 600 respondenten van de recente enquête 'Rechtswetenschappelijk Onderzoek' van VAN GESTEL en mijzelf, was niet jurist.³ Terwijl ze wel tot het wetenschappelijke personeel van een Nederlandse rechtenfaculteit behoren.*

Zou dat ook betekenen dat de manier waarop deze rechtswetenschappers – want zo moeten we ze toch noemen vanwege de plek waar zij werken en de gemeenschap waar zij deel van uitmaken – tegen onderzoek aankijken, anders is dan die van juristen? Zou het dan ook mogelijk zijn om de gemeenschap van rechtswetenschappers in een aantal 'typen' onder te verdelen?

2. *Van de 400 vermogensrechtelijke arresten van de Hoge Raad die aan de Nederlandse rechtenfaculteiten worden voorgeschreven in het bacheloronderwijs, worden er slechts twee voorgeschreven op alle faculteiten: het Kelderluik-arrest en het Haviltex-arrest.*

Kunnen we zeggen dat arresten die op veel plaatsen worden voorgeschreven in het onderwijs, als het ware *impact* hebben? En zo ja, is dat dan hetzelfde als kwaliteit? En hoe zit het dan met die 398 andere arresten – wat bepaalt dan waarom die worden voorgeschreven?

3. *Mijn Tilburgse oratie uit 2003, over structurele fouten in het aansprakelijkheidsrecht, is bij mijn weten zo'n 44 keer geciteerd in andere publicaties. De oratie wordt wél genoemd in het Algemeen Deel *** in de toonaangevende Asser-serie,*

2 De tekst van deze oratie werd uitgesproken op 22 mei 2015. De ingesprongen delen in het kleinere lettertype en de bijlage werden niet uitgesproken. Deze tekst werd afgesloten op 21 mei 2015; latere ontwikkelingen werden niet verwerkt.

3 Van Boom & Van Gestel 2015.

*maar niet in het deel Verbintenis uit de Wet, waar het qua thematiek beter thuis-hoort.*⁴

Wat zegt dat nu eigenlijk dat er 44 keer is verwezen naar VAN BOOM 2003? Is dat veel of weinig? En wat voor soort verwijzingen zijn dat dan? Kun je aan die verwijzing aflezen dat er ook echt iets is gedaan met de ideeën die erin besloten lagen? En wat zegt het dat de een het stuk wel noemt en de ander niet? Wat bepaalt eigenlijk literatuurverwijzingen in ons vak?

4. *Van alle Leidse hoogleraren burgerlijk recht van de afgelopen honderd jaar, waren er vijf niet in Leiden gepromoveerd: MEIJERS, BLOEMBERGEN, VAN SCHELLEN, HARTLIEF en VAN BOOM.*

Is dat veel of weinig in vergelijking met andere faculteiten? Is er iets dat die vijf gemeen hebben? Of is het toeval? Ik zie in elk geval dat twee van de vijf redelijk snel weer vertrokken en dat Meijers, Bloembergen en ik gemeen hebben dat wij de empirische bestudering van het civiel recht van belang acht(t)en.⁵ Betekent dit dat niet-Leidse civilisten met empirische interesse het langer uithouden in Leiden?

Deze weetjes laten u hopelijk zien dat de onderzoekende geest van deze weetjes kennis wil maken, bijvoorbeeld door verbanden te leggen, een groter geheel te construeren of systeem aan te brengen. Rechtswetenschap is dus in die zin wetenschap dat zij meer wil dan weetjes genereren: ze streeft plaatsing, duiding, categorisering, vergelijking, verklaring, voorspelling en richting na. Van weten tot kennis dus. Maar over de vraag wat zinvolle kennis is en hoe die nagestreefd moet worden, bestaan onder rechtswetenschappers – in mijn definitie dus al het wetenschappelijk personeel op onze rechtenfaculteiten – heel uiteenlopende ideeën. Rechtspositivisten,⁶ rechtseconomen, rechtsfilosofen en criminologen, om maar een paar typen rechtswetenschapper te noemen, hebben daar verschillende opvattingen over.

Soms zijn die ideeën rudimentair, intuïtief, impliciet. Maar soms ook uitgewerkt, uitgesproken en met de pretentie van een 'school'. Zij die het positieve recht vanuit doctrinair perspectief bestuderen, de rechtspositivisten dus, denken nogal eens dat het in de rechtswetenschap allemaal om hen draait en hun opvattingen over zinvolle kennis. Laat ik oppassen; ik wil het eigen nest niet bevuilen – immers, mijn leerstoel betreft ook de rechtspositieve

4 Zie Vranken 2005, nr. 46, 114. Ik trof geen verwijzing aan in Hartkamp & Sieburgh 2011 (en ook niet in de 12^e druk van 2006).

5 Zie over de belangstelling van Meijers en Bloembergen voor empirie bijv. (de verwijzingen bij) Van Boom 2013, p. 7 e.v.

6 Ik gebruik de term 'rechtspositivist' hier in een simpele definitie: rechtswetenschappers die zich bezighouden met de bestudering en bearbeiding van het geldend recht.

bestudering van het civiele recht – dus laat ik ons positivisten eerst complimenteren: er zijn weinig wetenschappers die met zo weinig methodologische gestrengheid zo veel maatschappelijk relevants teweeg weten te brengen. Wij positivisten zijn de *valorisatiekampioenen* waar Colleges van Bestuur tegenwoordig zo blij mee zijn. Maar we staan ook op een kruispunt, en we zijn daar niet alleen.

Kijken we op deze manier rond in onze rechtenfaculteiten, dan zien we al snel dat er op dat kruispunt niet alleen positivisten staan maar ook een flink aantal theoretici, filosofen, sociologen, psychologen, criminologen, antropologen, politicologen, bedrijfswetenschappers, historici, bestuurskundigen, economen, praktizijns en wat al niet meer. Rechten*faculteiten* zijn kruispunt van wetenschap, zou ik willen zeggen. En daarmee is rechts*wetenschap* kruispunt van wetenschap.

2 BEWIJSVOERING

Nu denkt u wellicht: retorisch leuk gebracht, maar waar zijn nu de waarnemingen, de metingen? Waar is het bewijs dat rechtswetenschap een kruispuntwetenschap is? Laat ik beginnen met anekdotische bewijsvoering: ik zie het dagelijks om mij heen in een faculteit waar niet alleen juristen maar ook economen, bedrijfswetenschappers, criminologen, sociologen, filosofen, politicologen en andere 'niet-juristen' onderzoek doen naar het object 'recht'. Ik zie het aan de diversiteit van tijdschriften en fora waar zij in publiceren en participeren.⁷

Zonder ook maar iemand tekort te willen doen, noem ik bij wijze van illustratie een aantal voorbeelden van recent Leids empirisch-juridisch onderzoek dat ik toevallig waarnam sinds ik in Leiden werk: SUMTER, VALKENBURG, BAUMGARTNER, PETER & VAN DER HOF 2015 (een studie naar een schaal voor het meten van online-pestgedrag); CAMINADA, GOUDSWAARD & KNOEF 2015 (economische analyse van inkomensongelijkheid in Nederland); ORIJ 2015 (over het verband tussen economische vrijheid die rechtssystemen toestaan en verslaglegging door bedrijven op het vlak van maatschappelijk verantwoord ondernemen); VAN VELTHOVEN & TERPSTRA 2014 (methodologische kanttekeningen bij juridisch-empirisch onderzoek van andere onderzoekers); KUNST 2014 (de (on)mogelijkheid van het detecteren van gefingeerde PTSD bij Schadefondsuitkeringen); DE JONG, DE JONGE & VRENDENBARG 2014 (descriptieve statistieken van het gebruik van een bepaald procesmiddel in de IE-rechtspraktijk); CUSTERS, VAN DER HOF & SCHERMER 2014 (survey onder internetgebruikers over o.a. attitudes m.b.t. privacy); VAN EIJK 2013 (o.a. kwalitatief onderzoek naar percepties van klasse-verschillen).

⁷ Steunbewijs ontleen ik aan de steekproef van rechtswetenschappelijke proefschriften die Tijssen 2009 verrichtte. Hij komt tot de bevinding dat eenderde van die proefschriften (ook) een empirische methode (ruim gedefinieerd) hanteert. Zie Tijssen 2009, p. 187.

Een tweede vorm van bewijs vind ik in de literatuur: anderen zeggen ook min of meer dat rechtswetenschap een kruispunt is.⁸

VRANKEN spreekt bijvoorbeeld over toenemende pluriformiteit in de privaatrechtswetenschap.⁹ SMITS maakt eerst een onderverdeling in vier typen rechtswetenschap: beschrijvende, empirische en metajuridische, om vervolgens te stellen dat voor hem de normatieve rechtswetenschap de kern van de juridische discipline uitmaakt.¹⁰ Hij classificeert de 'juridische discipline', afhankelijk van het doel waarmee men het recht bestudeert, als een geesteswetenschap, een empirische wetenschap of een normatieve wetenschap.¹¹

STOLKER spreekt over rechtswetenschap als een discipline tussen humaniora en sociale wetenschappen in,¹² die als het ware de tekstanalyse uit humaniora en de data-analyse uit de sociale wetenschappen bijeenbrengt. Verderop suggereert hij dat rechtswetenschap bestaat uit analytisch, empirisch en normatief onderzoek.¹³ Vergelijkbare onderverdelingen vinden we in de internationale literatuur.¹⁴ Zo is door SIEMS wel een driehoeksmodel gesuggereerd, waarbij de hoeken bestaan uit sociale wetenschappen, praktisch juridisch onderzoek en humaniora.¹⁵ Het idee hierbij was dat elke rechtswetenschapper aan de hand van een vragenlijst binnen het driehoeksvlak geplaatst wordt op basis van onderzoekerskenmerken. Zo kon worden vastgesteld aan welk 'model' de individuele rechtswetenschapper zich spiegelde, zo werd gesteld.¹⁶

8 Naast de hierna met name genoemde auteurs, wijs ik ook nog op Wissenschaftsrat 2012, p. 24 e.v. (waarin het gangbare juridische methodenpluralisme wordt beschreven); Council of Australian Law Deans 2005; Cownie 2004, p. 197 e.v. (zij neemt twee dimensies waar: doctrinair/dogmatisch werk enerzijds en wat zij noemt de 'socio-legal approach' anderzijds). Van de oudere literatuur noem ik Bloembergen 1992 (1988), p. 509-510, die ervan uitgaat dat sociaalwetenschappelijke bestudering van het recht *een ander object* kent dan dogmatische privaatrechtswetenschap (namelijk het functioneren van het recht en menselijk gedrag tegenover het geldend recht), maar hij beklemtoont wel een open houding. Van de uitgesproken tegenstanders noem ik Van Klink & Poort 2013, p. 258, die empirie niet als onderdeel van rechtswetenschap zien, als ik het goed begrijp vooral uit angst dat daarmee de autonomie en eigen karakter van de rechtswetenschap verloren zouden gaan.

9 Vranken 2014, p. 38. Zo ook Van Gestel 2015, p. 54.

10 Smits 2009, p. 27 e.v.

11 Smits 2009, p. 65.

12 Stolker 2014, p. 112.

13 Stolker 2014, p. 212 e.v.

14 Zie, met verdere verwijzingen, Van Boom 2013, p. 7 e.v. Een andere, maar wel verwante verdeling in 'rolmodellen' van rechter, wetenschapper en wetgever, werd onderzocht in Van Dijck e.a. 2010.

15 Siems & Mac Sithigh 2012, p. 651 e.v. Vgl. in dit verband ook het culturele model van wetenschappelijke disciplines van Biglan 1973a en Biglan 1973b, kort betrokken op de rechtswetenschap door Chynoweth 2008, p. 35-36. Voor Canadese rechtswetenschap werd door Arthurs 1983, p. 67 een kwadrantmodel opgesteld (zie Chynoweth 2008, p. 29 en Christie 1985, p. 10-11) dat niet kwantitatief representatief was maar wel een vergelijkbare indeling in vier richtingen opleverde als hier onderzocht.

16 In de gepubliceerde versie van Siems & Mac Sithigh werd de empirische toetsing van het model weggelaten vanwege de nogal beperkte steekproef.

Combineert men deze literatuur, dan zou men als het ware de onderzoekers-kenmerken van rechtswetenschappers op vier manieren kunnen ordenen, namelijk wat betreft:

1. de mate waarin een onderzoeker affiniteit heeft met op theorievorming gericht onderzoek, bijvoorbeeld normatieve theorievorming;
2. de mate waarin een onderzoeker affiniteit heeft met praktijkgericht onderzoek (op wetgever, rechter en rechtspractici gericht werk);
3. de mate waarin een onderzoeker affiniteit heeft met de methodologie van de sociale wetenschappen;
4. de mate waarin een onderzoeker affiniteit heeft met de methodologie van kunst- en geesteswetenschappen (*humaniora*).

Zou het inderdaad mogelijk zijn om door middel van gerichte vragen rechtswetenschappers – dus zowel de juristen als de niet-juristen – als het ware te testen op de mate waarin zij affiniteit hebben met theorievorming, praktijk, sociale wetenschappen en *humaniora*? Die vraag heb ik geprobeerd te beantwoorden met behulp van de data uit de landelijke enquête 'Rechtswetenschappelijk onderzoek' van VAN GESTEL en mijzelf.

Om te beginnen: de uitkomsten van die enquête, die precies vandaag in het *NJB* worden gepubliceerd, bieden het meest tastbare bewijs dat de rechtswetenschap een kruispunt is, nog afgezien van de affiniteit van respondenten met bepaalde accenten in hun wetenschapsbeoefening. Van de respondenten geeft zo'n twintig procent aan *geen jurist* te zijn.¹⁷ Ook in Leiden. En als we respondenten vragen om hun affiniteit met *humaniora*, sociale wetenschappen, bedrijfsgerichte wetenschappen en exacte wetenschappen uit te drukken, vertonen ze diversiteit in hun antwoorden. Het is geen eenheidsworst op die faculteiten. Ook niet in Leiden. Maar wat ze gemeen hebben, is dat ze op wetenschappelijke wijze het recht bestuderen. Ook in Leiden.

Terug naar de vraag die ik eerder stelde. Zou het inderdaad mogelijk zijn om door middel van gerichte vragen rechtswetenschappers als het ware te testen op de mate waarin zij affiniteit hebben met theorievorming, praktijk, sociale wetenschappen en *humaniora*? Van tevoren was bedacht dat een bepaald aantal vragen bij elkaar genomen een indicator kunnen opleveren voor de vraag of een respondent affiniteit heeft met één van die vier richtingen. Zo hoopte ik te ontdekken of men van rechtswetenschappers op dat kruispunt kan zeggen dat ze een bepaalde richting uit kijken. Ik zal u niet vermoeien met de techniek (die staat in de bijlage beschreven), maar met statistische analyse kan men kijken welke vragen als het ware bij elkaar horen. U kunt het zich zo voorstellen dat op een groot veld de vragen die iets zeggen over de praktijkgerichtheid van een onderzoeker als schaaapjes bij elkaar staan, de

¹⁷ De verdeling *jurist vs niet-jurist* is in Leiden 78 tegenover 22 procent. Dat is in lijn met het landelijke beeld (79,9 tegenover 20,1 procent).

vragen over sociale wetenschappen op een ander plekje, en zo verder. Midden op het veld staan de rechtswetenschappers en zij kiezen door middel van de antwoorden op de vragen of zij in het midden blijven staan of zich meer of minder in een bepaalde richting bewegen.

Bij analyse bleek echter keer op keer dat de vragen die bedoeld waren om de eigenschap 'theorievorming gericht' van onderzoekers tot uitdrukking te brengen, eigenlijk geen aparte groep vragen opleverden. De antwoorden op deze vragen sloten namelijk beter aan bij de antwoorden op de vragen die gerichtheid op sociale wetenschappen en op praktijkgerichtheid maten. De vragen hadden de neiging om 'over te lopen' naar die andere groepen. Daaruit volgde dat met deze vragen niet mogelijk bleek om een eigenschap 'theorievorminggericht' bij de respondenten bloot te leggen. Daarmee is niet gezegd dat rechtswetenschappers geen theorievormende ambities hebben. Ik heb ze alleen niet als afzonderlijke groep ambities kunnen waarnemen.

Bleven er dus nog drie over, en die kon ik wel meten: de mate waarin een rechtswetenschapper affiniteit heeft met de *sociale wetenschappen*, *praktijkgericht onderzoek* en de *humaniora*. Elke rechtswetenschapper kan zich meer of minder aangetrokken voelen tot *elk* van deze drie richtingen. De getallen wijzen uit dat ongeveer 68% van de respondenten zich aangetrokken voelt tot de *humaniora*, 66% tot de sociale wetenschappen en 75% tot praktijkgerichtheid.¹⁸ Dat is interessant: de meerderheid wil zich dus niet voor één karretje laten spannen. Individuele respondenten kunnen dus in verschillende richtingen kijken vanaf dat kruispunt, en dat doen ze dan ook.

Bij elkaar genomen vormen zij als het ware een kruispunt tussen rationalisme en empirisme en tussen praktijkgerichtheid en niet-praktijkgerichtheid (zie de bijlage bij deze oratie). Deze 'meetlat' kan als basis dienen voor het zoeken naar verbanden tussen wetenschapperskenmerk en de antwoorden op kwaliteitsvragen. We zien bijvoorbeeld dat zij die zich aangetrokken voelen tot de sociale wetenschappen meer geloven dat verantwoording van methodologische keuzes een positieve bijdrage levert aan onderzoekskwaliteit en dat de praktijkgerichten minder heil zien in het beter expliciteren van de methodologische eisen. De praktijkgerichten hopen minder dat de rechtswetenschap zich in de richting van de sociale wetenschappen ontwikkelt.¹⁹

3 EN DAN?

Het voorgaande toont volgens mij aan dat de beeldspraak van rechtswetenschap als kruispuntwetenschap de juiste is. Op dat kruispunt vindt de bestudering plaats van het recht zoals het is. Het recht wordt daar begrepen, vergele-

18 N = 382. Zie de bijlage bij deze oratie voor nadere uitleg.

19 Zie de bijlage voor de statistieken.

ken, gefundeerd. Neigt de rechtswetenschapper tot beoordeling en beïnvloeding, dan komen normatieve wegen in het zicht. Is de blik vooral op de rechtspraktijk gericht, dan is rechtspositivisme aan de orde. Is de neiging in de richting van verklaring en voorspelling, van empirische theorievorming, dan komen sociaalwetenschappelijke wegen in beeld.

De vraag is of ik iets nieuws zeg als ik de metafoor van het kruispunt gebruik. Nee natuurlijk. Vraag het onze rechtshistorici die iets weten van de historische ontwikkeling van academisch juridisch onderwijs en ze zullen je uit de droom helpen. Waar denkt u bijvoorbeeld dat de staathuishoudkunde haar academische oorsprong had? En was er in de vroege jaren '70 niet ook een opvallende groei aan pluriformiteit in rechtenfaculteiten, bijvoorbeeld waar het de rechtssociologie en criminologie betrof? Dus laat ik bescheiden zijn. Het beeld is misschien niet nieuw, maar de bewijsvoering is wel scherper.

Als het waar is dat onze gemeenschap een kruispunt vertegenwoordigt, elk van ons de blik in een of meer richtingen gewend, dan is de vraag welke consequenties we daar als rechtenfaculteiten aan moeten verbinden. Blijven we in dat verband vrijblijvend over *methodenpluralisme* spreken in onze faculteiten? Liever niet. Ik vind dat namelijk een erg vrijblijvend woord, dat geen enkele ambitie verwoordt van methodenintegratie of zelfs maar een gedeelde visie op wat er op dat kruispunt wel en niet moet gebeuren als het gaat om onderwijs en onderzoek. Een kruispunt van wetenschappen moet blijven werken aan de eigen identiteit. Juist omdat het een kruispunt is en er vele wegen van en naar het kruispunt voeren, staat de rechtswetenschap elke dag bloot aan invloeden van buiten en is die identiteit en de bearbeiding daarvan aan de orde van de dag. Rechtswetenschap is niet humaniora, niet sociale wetenschappen en ook niet louter praktijkgericht. Niet alleen het object van de rechtswetenschap is specifiek, maar ook de methoden en het doel waarmee deze gebruikt worden – hoe impliciet, rudimentair en onvolkomen soms ook – zijn eigen aan die wetenschap.²⁰ Het eigene is echter nog steeds niet goed genoeg geëxpliciteerd en wij doen er verstandig aan daar meer werk van te maken. Het parool daarbij is samenwerking, zeg ik BLOEMBERGEN ruim 35 jaar later na.²¹

20 De hoeveelheid literatuur over het (al dan niet) eigen karakter van de rechtswetenschap, haar methode en de noodzaak tot het expliciteren van die methode is enorm. Een goed deel daarvan verwerkte ik al in Van Boom 2013. Ik heb mij bij deze oratie vooral laten inspireren door Vranken 2014; Hutchinson & Duncan 2012, p. 83 e.v.; Stolker 2011; Wendt 2006, p. 202 e.v.; Kranenburg 1946, p. 5 e.v. Zie ook de weergave van de discussie bij Van Klink & Poort 2013, p. 259-260.

21 Bloembergen 1992 (1979), p. 436.

4 VERWIJZINGEN

Vandaag heb ik maar beperkt de gelegenheid om met u te doordenken waar dit alles toe leiden moet. Ik pak er daarom één thema uit: *bronverwijzingen* (naar het Engelse ‘citations’ soms ook wel ‘citaties’ genoemd, maar dan niet als in: letterlijk citeren).²² In veel andere wetenschappen is een gangbare manier om de kwaliteit van onderzoek te meten, het tellen van verwijzingen naar wetenschappelijke publicaties in latere publicaties.²³ Dat meten gebeurt dan ook in allerlei varianten, met allerlei wegingsfactoren en in heel veel verschillende vormen,²⁴ maar de basis van al die bibliometrie blijft: *meten*.

Een verwijzing kent dus een actieve en passieve kant: de publicatie die de verwijzing verricht (in het Engels: een ‘reference’) en de publicatie die de verwijzing ontvangt (de ‘citation’). Als we ervan uitgaan dat er een objectieve en navolgbare reden is waarom een publicatie een verwijzing ontvangt en die reden daarmee zonder meer een kwaliteitskeurmerk oplevert, is het tellen van verwijzingen een zuinige en precieze manier om kwaliteit te meten. *In theorie* is dit ideaal: men laat de computer aan de hand van een bepaalde bibliometrische standaard verwijzingen tellen en men hoeft geen evaluatiecommissies in te stellen die publicaties met de hand wegen. Geen gedoe met onbetrouwbare metingen en onverklaarbare variantie in oordelen; door de verwijzingen te meten, weet men iets van relatieve kwaliteit. *De werkelijkheid* is, zoals we zullen zien, weerbarstiger.

In onze kruispuntwetenschap is bibliometrie niet overal gebruikelijk. Wij worden niet gezeseld of gegijzeld door citatiescores, impactfactoren en wat dies meer zij. Wij denken dat we kwaliteit herkennen als we deze zien.²⁵

22 Het thema en de vraag of gedeelde normen voor bronverwijzingen niet vooraf moeten gaan aan het meten van verwijzingen, kwamen bij mij op bij lezing van Vranken 2014. Mijn eerste gedachten naar aanleiding daarvan schreef ik neer in Van Boom 2015.

23 Dergelijke bibliometrie ligt bijv. ten grondslag aan internationaal gangbare bibliometrie zoals de Social Science Citation Index (SSCI) en de Arts & Humanities Citation Index (AHCI). De literatuur over de feitelijke werking en over de voor- en nadelen van bibliometrie als meetinstrument van kwaliteit van onderzoek is overvloedig; ik noem hier slechts Cronin & Sugimoto 2014; De Bellis 2009; Moed 2005. Over de effecten van citatiemeting in het rechtendomein (maar zelden op basis van eigen empirisch onderzoek:) bijv. Van Gestel 2014, p. 12 e.v.; Van Gestel & Vranken 2011, p. 917 e.v.; Svantesson 2009, p. 678 e.v.; Wendt 2006, p. 207 e.v.

24 Voor een kort overzicht van de verschillende wegingsfactoren die zoal zijn bedacht, zie bijv. de bijdrage van Cronin aan Cronin en Sugimoto 2014.

25 Aldus in essentie Nieuwenhuis 2005, in reactie op Barendrecht 2004 (hoewel ik deze bron niet kon terugvinden, en Barendrecht zelf me ook niet kon helpen, geloof ik onmiddellijk dat wat Nieuwenhuis hem t.a.p. toedicht, heel wel uit de pen of mond van Barendrecht gekomen zal zijn/had kunnen zijn). Aan de kant van Nieuwenhuis scharen zich Kortmann 2010 en Polak 2010. Ik denk dat ik in dit debat Smits 2010, p. 164-165 ook maar aan de zijde van Nieuwenhuis plaats; Smits keert zich geloof ik vooral tegen tijdschriftclassificatie, maar of hij zich t.a.p. verzet tegen bibliometrie als zodanig (het meten van verwijzingen kan namelijk in een ideale wereld ook een oordeel van *peers* behelzen), weet ik niet. Stolker

Vandaar dat we tot voor kort landelijke visitaties van onderzoeksprogramma's hadden door wijze dames en heren die onze publicaties, onderzoeksgroepen en faculteiten met de hand wogen en met een genuanceerd kwaliteitsoordeel kwamen. Dat systeem van landelijke visitaties, waar het rechtswetenschappelijk forum blijkens de eerdergenoemde enquête niet ontevreden over is,²⁶ lijkt door het landelijk decanenoverleg echter te zijn verlaten.

Ik weet niet of dat een slimme zet was. Het roept de bestuurlijke vraag op hoe wij dan wél het kaf van het koren willen scheiden. Misschien is juist het onbedoelde gevolg dat bestuurlijke druk op de rechtswetenschap ontstaat om bibliometrische standaarden voor kwaliteitsmeting te omarmen. Beter zou het naar mijn inschatting namelijk zijn als we eerst de schouders zetten onder het ontwikkelen van een gedeelde visie op hoe we kwaliteit willen meten en vergelijken, en hoe het tellen van verwijzingen daar deel van kan uitmaken. Naar mijn mening is het de kunst om gedeelde normen en meetinstrumenten te ontwikkelen die wél recht doen aan het kruispuntkarakter van de rechtswetenschap. Want het meten van aantallen verwijzingen is zo gek nog niet; het kan een goed onderdeel zijn van onze kwaliteitshuishouding, maar het is ook niet het alfa en omega.

5 DE PIRAMIDE VAN DE KAZERNESTRAAT

Laat ik dat uitleggen. Ik noem om te beginnen een onschuldig voorbeeld van het nut en onnut van het meten van verwijzingen. Het voorbeeld betreft niet verwijzingen naar het werk van rechtswetenschappers maar naar het werk van de Hoge Raad. U kunt weer opgelucht ademhalen. U moet het voorbeeld vooral begrijpen als een *metafoor* voor 'door meten tot weten'.

Bij civielrechtelijke vakken in de bacheloropleiding worden arresten van de Hoge Raad voorgeschreven.²⁷ Voor studenten is kennis van die arresten van belang omdat ze baanbrekend zijn, invulling en zin geven aan wettelijke normen en de rechtsontwikkeling vormgeven. Er worden aan de Nederlandse rechtenfaculteiten in totaal 400 vermogensrechtelijke arresten voorgeschreven.²⁸ Als we ons die arresten voorstellen als een piramide (zie figuur 1), waarbij de top bestaat uit 'de meest geciteerde arresten' – de door acht faculteiten voorgeschreven arresten – en de bodem uit de arresten die slechts door één faculteit worden voorgeschreven, dan kunnen we constateren dat slechts weinig arresten de top bereiken. Van de 400 arresten wordt ruim 64% slechts

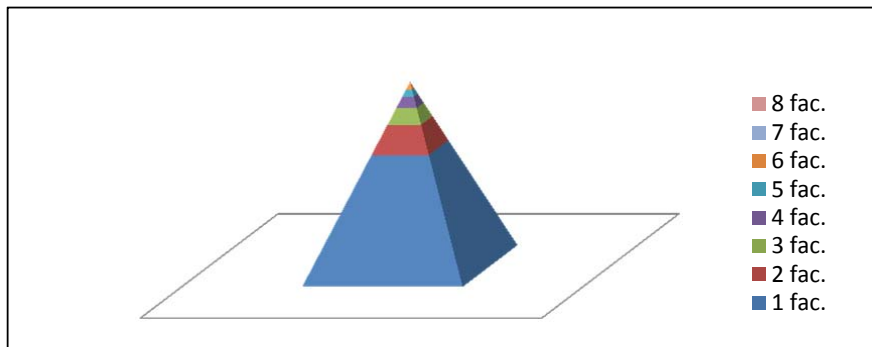
2014, p. 244-247, plaats ik in het kamp van 'voorzichtig vóór bibliometrie', hoewel hij (p. 254-255) vooral heil lijkt te zien in dubbelblinde *peer review*.

26 Van Boom & Van Gestel 2015.

27 Met dank aan de collegae van de verschillende faculteiten die mij de relevante informatie bezorgden over hun bachelor-curriculum.

28 Het gaat overwegend om arresten van de HR. Een zeer klein aantal uitspraken van lagere rechters en HvJEU is ook meegeteld.

op één faculteit tegelijk voorgeschreven. Slechts 50 worden voorgeschreven op vier of meer faculteiten. En de top wordt snel smaller: er zijn slechts 15 arresten die de tand des tijds overleven en op zes of meer faculteiten worden voorgeschreven, slechts vier arresten die op zeven faculteiten en slechts twee arresten die op acht faculteiten voorgeschreven zijn: *Kelderluik* en *Haviltex*.

Figuur 1: De piramide van de Kazernestraat

Wat weten we als we dit meten? Ik noem een aantal gedachten die de meting bij mij oproept:

- Het lijkt erop dat het voorschrijven van arresten iets zegt over een op autoriteit gebaseerde verwijzingscultuur. Kennelijk produceert de Hoge Raad als ‘veelschrijver’ slechts enkele uitschieters die veel ‘verwijzingen’ opleveren; het gros wordt slechts door weinigen aangehaald en bereikt niet de top van de piramide.²⁹

²⁹ Overigens komt men het beeld van een piramide ook tegen als men verwijzingspatronen in wetenschappelijke literatuur onderzoekt: het gros van de artikelen krijgt slechts weinig verwijzingen en slechts enkele weten veel verwijzingen aan te trekken (scheve verdeling in plaats van normaalverdeling). Daarover bijv. De Bellis 2009, p. 65. Het beeld wordt bijv. bevestigd door Smith 2007, p. 336, die in zijn *sample* vindt dat 43% van de artikelen nooit aangehaald wordt en ong. 79% slechts tien of minder verwijzingen krijgt. Bovendien zou men wellicht kunnen stellen (en daarna graag toetsen) dat een bron die al veel verwijzingen heeft om die enkele reden nóg meer verwijzingen aantrekt. Dat lijkt een beetje op het zgn. Matteüs-effect (wetenschappers met reputatie krijgen meer verwijzingen dan anderen, niet omdat hun stukken beter zijn maar omdat ze al een betere reputatie hebben; daarover bijv. De Bellis 2009, p. 90, met verwijzing naar grondleggers als Merton 1968, p. 56 e.v.; Cole & Cole 1967, p. 377 e.v.; Cole & Cole 1973; Zuckerman 1987, p. 329 e.v.; Zuckerman 1977).

- De veel aangehaalde uitspraken zijn meestal al wat ouder; anciënniteit correleert met een hogere positie op de piramide.³⁰ Ik zou dat een maat voor impact noemen: de blijvende waarde van een gerijpt arrest. Als meting uitwijst dat twee arresten van na 2010 er uitspringen omdat zij nu al op vier faculteiten worden voorgeschreven (*Lundiform* en *Intergamma*), is dat dan niet ook een maat voor impact?³¹
- Iedereen die iets weet van vermogensrecht zal begrijpen waarom *Kelderluik* en *Haviltex* zo belangrijk worden gevonden. De meting levert in dat opzicht dus een evidentie op. Maar misschien is de meting juist belangrijker om objectief inzichtelijk te maken dat arresten X, Y en Z *niet* door iedereen belangrijk worden gevonden.

Ik hoop dat u met mij vindt dat deze meting interessante en relevante informatie oplevert. Hoe we die precies moeten duiden, dus wat we nu precies *weten*, moet misschien nog onderwerp zijn van nader debat. Wat in elk geval opvalt, is dat elke faculteit eigen 'favorieten' heeft. Er bestaat geen 'landelijk overleg' voor het voorschrijven van arresten en het bestaan van de top-tien van meest voorgeschreven arresten duidt dus op een kleine kern van gedeelde motieven voor het voorschrijven. Maar voor het merendeel van de gevallen hanteren we vanuit eigen ervaring en voorkeuren een eigen 'beleid' om arresten wel of niet voor te schrijven. En laten we wel wezen: één verwijzing is geen verwijzing.

Als u het met mij eens bent dat deze meting het begin van kennis kan zijn en tegelijk vragen oproept (bijv. over de brede bodem van eenmalig voorgeschreven arresten), is de volgende vraag of meting van verwijzingen tussen wetenschappelijke publicaties ook relevante informatie kan opleveren.

In een ideale wereld hanteren volledig ingelichte rechtswetenschappers duidelijke en relevante verwijzingsregels; daarin zijn verwijzingen – instemmend of afwijzend – het bewijs dat je werk anderen aan het denken zet, dat het navolging vindt of tot tegenspraak leidt. Die verwijzingen zeggen dan iets over de verspreiding en bestrijding van ideeën, analyses, bevindingen, inval-

30 Hoe hoger het jaartal, des te lager over het algemeen het aantal verwijzingen (= negatieve correlatie tussen jaartal en het aantal malen dat het arrest wordt voorgeschreven: $R = -0,194$, $n = 400$, $p < 0,001$). Van Opijnen 2014, p. 27, spreekt over het verschil tussen 'voortdurende roem of geleidelijke vergetelheid'.

31 Ook dit beeld komt men tegen in de literatuur over bibliometrie: de kans om aangehaald te worden, vermindert naarmate het artikel ouder wordt (in allerlei varianten; daarover McCain 2014, p. 129-130). Men zou daarom het concept van een overlevingstafel zowel op rechtspraak als literatuur kunnen toepassen. Vgl. daarover in algemene zin bijv. De Bellis 2009, p. 65-66, p. 113-114. Aan de andere kant is er in verwijzingen ook een andere invloed, namelijk dat recentere bronnen eenvoudiger beschikbaar zijn en om die reden soms meer kans maken om verwijzing te krijgen. Daarover kort De Bellis 2009, p. 116. Wellicht dat ik het fenomeen in actie zag bij Vranken 2014; zie immers Van Boom 2015, p. 129.

hoeken en theorieën die in de geciteerde publicatie besloten liggen. Verwijzingen zijn idealiter dus waarneembare sporen van impact op gelijken ('peers') en zeggen daarmee iets over de kwaliteit van wetenschappelijk werk. Men moet die verwijzingen begrijpen als intersubjectief kwaliteitskeurmerk.³²

Dat ideaalbeeld is ook de grondslag van het meten van verwijzingen in andere wetenschappen. Maar in werkelijkheid, zo blijkt keer op keer uit onderzoek in die andere disciplines, zijn de redenen waarom wel of niet verwezen wordt naar een publicatie, veel complexer of minder eenduidig terug te voeren op de inhoudelijke kwaliteiten van het stuk waarnaar verwezen wordt.³³ In de rechtswetenschap is het niet anders, vermoed ik.³⁴ We zijn het in abstracto misschien eens over uitgangspunten zoals: toon dat je weet welke bronnen belangrijk zijn door de meest gezaghebbende bronnen te citeren, los je schuld in aan de *auctor intellectualis* door de originele bron te citeren, toon dat je het veld beheerst door de meest recente bronnen te citeren, laat geen bronnen weg wanneer ze je onwelgevallig zijn, en zo verder. Maar die uitgangspunten leiden naar mijn indruk niet tot een scherpe en gedeelde citatiecultuur. En omdat we kruispuntwetenschap zijn, zijn er invloeden van andere citatieculturen in onze faculteiten te bespeuren. Zo maakt het al een wereld van verschil of men met voetnoten werkt of met verwijzingen in de hoofdtekst.³⁵ Beide vormen komen voor op het kruispunt. Om het onaardig te zeggen: als het gaat om verwijzen, doen we maar wat, expliciteren we niets en vertellen we onze studenten ook maar half wat ze moeten doen.³⁶

Ik denk dan ook – maar ik zou het graag uitgezocht zien voor de rechtswetenschap – dat verwijzingen slechts voor een deel een goede weerspiegeling zijn van het onderzoeksproces, en voor een deel vooral de later (lukraak) aangebrachte steunstempels.³⁷

32 Over deze ideale wereld bijv. De Bellis 2009, p. 49 e.v.; Cronin 1984, p. 25 e.v., p. 54 e.v. Natuurlijk is het construct 'kwaliteit' een veelkoppig monster.

33 De literatuur is overvloedig. Voor een eerste ingang bijv. De Bellis 2009, p. 243 e.v.

34 Bij mijn weten is er voor Europese rechtswetenschap hierover niet veel bekend vanwege het grotendeels ontbreken van een bibliometrie-cultuur. Een aanzet vond ik bij Van Gestel e.a. 2007, p. 1448, overgenomen door Tijssen 2009, p. 70 (maar ik miste een bron voor deze driedeling van plaatsbepalende, legitimerende en controlerende functie van verwijzingen. Ik neem dus aan dat ze die zelf hebben bedacht).

35 De Bellis 2009, p. 256-257.

36 Voor gangbare summier instructies aan studenten, zie bijv. Curry-Sumner e.a. 2010, p. 30 ('selecteren van bruikbare bronnen;' 'gezaghebbendheid van bronnen') en p. 48 ('waarom moeten bronnen worden vermeld?'). Iets meer didactiek trof ik aan in Creme & Lea 2008, p. 110.

37 Over steunstempels ('de legitimerende functie') van verwijzingen in de privaatrechtswetenschap bijv. Vranken 2014, p. 110 e.v.; Vranken 2009, p. 77. Algemener over de 'retorische functie' en andere functies van verwijzingen De Bellis 2009, p. 225-226, 243 e.v.; Grafton 1997, p. 7 e.v. (voor wat betreft de cultureel bepaalde gewoonten in de geschiedkunde); Cronin 1984, p. 11 e.v. Uit Tijssen 2009 kon ik voor de rechtswetenschap overigens ook geen breed gedeelde normen en waarden over het gebruik van bronverwijzingen achterhalen (wel een wijd verspreide gewoonte om het gebruik van bronnen niet te verantwoorden).

Het is ook een kwestie van op welk punt men de heuristische cirkel betreedt. Bij mij persoonlijk hangt het nogal af van het soort onderzoek. Als ik over een bepaald thema veel heb gelezen, mijn gedachten heb gevormd (misschien al eerder over heb geschreven) en ik een raamwerk voor het betoog heb gemaakt, volgt het schrijfwerk. De voetnoten voeg ik later in, met gebruikmaking van wat ik onthouden heb. Bestaat het werk uit een analyse van grote hoeveelheden rechtspraak, dan maak ik eerst lange uittreksels, orden ik ze in een document of Excel-bestand en ga ik vervolgens aan de hand van een door theorie of intuïtie gevormde taxonomie over tot ordening en rapportage. Is het werk empirisch van aard, dan ga ik gestructureerder te werk. Ik probeer dan, beginnend vanuit een idee of concept voor een haalbare onderzoeksvraag of vanuit wat er aan data mogelijkwijs is te verzamelen, stapsgewijs te werken naar probleemstelling, literatuuroverzicht, theorie, hypothese, onderzoeksoptzet, uitvoering en rapportage. Ik merk ook dat het uitmaakt of men alleen onderzoek doet of met anderen, of het een nieuw thema is of juist een 'medley' van eerder eigen werk en dergelijke omstandigheden meer.

Steun vinden we kennelijk bij auteurs met autoriteit of bij een gekwalificeerd meerderheidsstandpunt in de literatuur, zonder dat we ook inzichtelijk kunnen maken waar ze die autoriteit aan ontnemen of hoe we die meerderheid hebben berekend.³⁸ Daarom geldt dat verwijzingen in de rechtswetenschap nogal eens worden gebruikt zoals een dronkenlap de lantaarnpaal gebruikt: niet voor verlichting maar voor ondersteuning.

6 WAT GEBEURDE ER MET VAN BOOM 2003?

Laat ik bij wijze van *case study* één voorbeeld geven van wat citeren in onze kruispuntwetenschap kan inhouden.³⁹ In mijn Tilburgse oratie uit 2003 gaf ik kritiek op rechterlijke besluitvorming en verantwoording in het aansprakelijkheidsrecht. Het was geen dogmatisch verhaal, maar een analyse die zwaar leunde op inzichten uit psychologie, ongevalswetenschappen, economie en besliskunde. Er zat genoeg in voor Nederlandse privaatrechtswetenschappers om het mee eens of oneens te zijn, om te omarmen of aan te vallen.

Ook uit de procesbeschrijving bij Tijssen 2009, p. 229 e.v. volgt dit niet; wel wordt daar duidelijk beschreven hoe de onderzoeker op beredeneerde wijze aan zijn bronnen kwam, maar niet wat nu uiteindelijk bepaalde of hij die bronnen *aanhaalde*. Er zit dus nog wel wat licht tussen de gebruikte bronnen en de aangehaalde bronnen, maar ik moet toegeven: het is al een stuk transparanter dan we gewoon zijn.

38 Daarom zou ik de klassieke rol van informele autoriteit en niet-geobjectiveerde meerderheidsstandpunten als middel tot vaststelling van geldend recht willen problematiseren en niet voor lief nemen. Vermoedelijk anders Tjong Tjin Tai 2013, p. 203-204.

39 Voor een ander voorbeeld van een '*case study* in zelfreflectie' zie Amtenbrink & Castermans 2015, p. 458, waar een publicatie van Castermans wordt onderzocht.

Maar wat is er zichtbaar met de ideeën uit VAN BOOM 2003 gebeurd? Ik wist ongeveer 44 unieke verwijzingen te vinden.⁴⁰ Ik weet niet of dat veel of weinig is – dat tellen we immers niet op ons kruispunt – maar ik was niet ontevreden. Echter, bij lezing van de verwijzende auteurs werd het mij lang niet altijd duidelijk of deze het eens waren met mijn analyse of mijn betoog, of juist niet. Soms was het me niet eens duidelijk waarom er naar mij werd verwezen. Soms leek sprake te zijn van een toevalstreffer. In een enkel geval vermoed ik dat de tekst zelve niet goed gelezen of begrepen was (of een combinatie daarvan).

In dank aanvaard, al die verwijzingen, daar niet van. Maar ik kon er eigenlijk geen scherp patroon in ontdekken. Om mijn indrukken iets objectiever te onderzoeken, vroeg ik zeven civilisten om onafhankelijk van elkaar elk van de 44 verwijzingen te coderen.⁴¹ Ze kregen de betreffende hoofdtekst en voetnoot te lezen, zonder de naam van de verwijzende auteur of vindplaats, en ze moesten vervolgens beslissen of de verwijzing ‘instemmend en/of voortbouwend’ was, ‘signalerend’, ‘afwijzend’, ‘onduidelijk’ of ‘anders’ (met toelichting).^{42,43} De zeven codeurs weken nogal van elkaar af en bevestigden daarmee mijn eigen ervaring dat de aard van verwijzingen voor de lezer niet altijd evident is.⁴⁴

In 27 van de 44 verwijzingen kon een meerderheidsstandpunt onder de codeurs worden vastgesteld. Zij meenden bij meerderheid dat 16 van de 44 verwijzingen instemmend of voortbouwend waren, 10 signalerend en 1 afwijzend. Wat betreft de aard van de overige 17 verwijzingen konden ze het niet eens worden.

40 Het betreft verwijzingen door rechtswetenschappelijke auteurs en Conclusies van het Parket bij arresten van de Hoge Raad; autocitaties werden niet geteld.

41 Voor voorbeelden van onderzoek waarin literatuurverwijzingen worden geclassificeerd en gecodeerd, noem ik hier Stremersch e.a. 2015, p. 64 e.v.; Baumgartner & Pieters 2003, p. 123 e.v. Enigszins vergelijkbare classificatiepogingen zie ik in de onderverdeling in ‘access’, ‘appraise’ en ‘apply’ bij het classificeren van *altmetrics* (meting van impact van wetenschappers via sociale media) in de bijdrage van Haustein e.a. 2015, p. 2 e.v.

42 De instructie die ik gebruikte, gaf steeds als definities: *Instemmend e/o voortbouwend* = ‘Uit de citatie blijkt dat de auteur het eens is met en/of voortbouwt op de analyse, stelling of argumentatie die terug te voeren is op Van Boom 2003’. *Signalerend* = ‘Uit de citatie van Van Boom 2003 blijkt dat deze er vooral toe dient om een bron te noemen waarin ook over het onderwerp is geschreven. De verwijzende auteur laat niet blijken of hij/zij instemt met de analyse, stellingname etc. in Van Boom 2003’. *Afwijzend* = ‘Uit de citatie blijkt duidelijk dat de auteur het niet eens is met de analyse, stelling of argumentatie die terug te voeren is op Van Boom 2003’. *Onduidelijk* = ‘Uit de citatie blijkt geen van het bovenstaande. Anders = Namelijk... [tekstbox in te vullen]’.

43 Ik hanteerde dus een vijftal mogelijkheden. Uit de bibliometrische literatuur zijn meer verfijnde codeerschema’s kenbaar, maar die leverden juist daarom problemen op bij zowel het codeerwerk als de interpretatie die volgde. Zie bijv. – ook voor verwijzingen – Duncan 1981, p. 70 e.v.; Cronin 1984, p. 37 e.v.

44 Krippendorff’s Alpha (KALPHA; een statistische toets voor intercodeurbetrouwbaarheid) kwam niet verder dan .09. Na verwijdering van op het oog aberrante codeurs 3 en 6 kroop de KALPHA omhoog naar een weinig indrukwekkende .15.

Stelt u zich dus een lezer voor die wil achterhalen wat verwijzingen naar VAN BOOM 2003 nu eigenlijk betekenen. Grote kans dat hij er niet uitkomt. Dat bleek ook uit nabespreking met mijn codeurs. Het was ze in veel gevallen niet duidelijk of de verwijzende auteur het nu echt eens was met VAN BOOM 2003 of dat de verwijzing slechts signalerend was, een dienst aan de lezer, een nonsensverwijzing of iets anders. Wat ze wel opviel, was dat er welgeteld één verwijzende auteur was die heel duidelijk stelling nam tegen VAN BOOM 2003. Dat kan betekenen dat mijn betoog de andere 'peers' volledig heeft overtuigd. Het zou ook kunnen betekenen dat auteurs waar men het niet mee eens is, gewoon niet worden genoemd. Het kan ook betekenen, gezien de ambiguïteit die bij veel andere verwijzingen werd geconstateerd, dat in het civiel recht geen dialoogcultuur maar een monoloogcultuur bestaat. Overigens gaf het onderzoek naar verwijzingen ook andere informatie bloot. Het bleek dat 9 van de 44 verwijzingen afkomstig zijn van één en dezelfde auteur, nota bene een promotus.⁴⁵ En tellen we de 3 verwijzingen van die andere promotus erbij op, dan moeten we concluderen dat ruim een kwart van alle verwijzingen naar VAN BOOM 2003 van zeer nabij komen. VAN BOOM 2003 heeft kennelijk vooral indruk gemaakt in de eigen kweekschool; er zijn geen 44 unieke verwijzende auteurs, maar slechts een klein aantal 'believers' die vaak verwijzen en een flink aantal auteurs die maar één keer verwijzen.

Als verwijzingen een meetlat zijn voor impact, dan is de rimpeling in de wetenschappelijke vijver door VAN BOOM 2003 niet erg ver gekomen. Misschien is dat onvermijdelijk in een klein vakgebied als de Nederlands(talig)e privaatrechtswetenschap, maar het kan ook aan mij liggen, aan de thematiek of aan de nogal wulpsse ideeën in de oratie. En als *nabijheid* een relevante factor is, dan zou dat ook kunnen verklaren waarom JAN VRANKEN, mijn Tilburgse proximus van destijds, het stuk citeerde in zijn Algemeen Deel *** (2005).⁴⁶ Misschien is het soms wel zo simpel dat nabijheid de kans aanmerkelijk vergroot dat een stuk gelezen wordt.⁴⁷ En als lezing voorwaarde is zonder welke niet tot citatie wordt overgegaan, dan is het dus van belang om ervoor te zorgen dat Jan en Alleman het stuk in handen krijgt, leest en een goed

45 Jammer alleen dat mijn codeurs bij 5 van die 9 citaties het niet eens konden worden over de vraag wat de aard van de verwijzing was. Ik vermoed dat dit probleem groter wordt als men meer verfijnde codeerschema's zou gebruiken, maar het zou moeten worden onderzocht voor het rechtendomein.

46 Waarmee ik niet suggereer dat de bewerkers van Hartkamp & Sieburgh 2006 en 2011 onbekend zouden zijn met Van Boom 2003. Zie bijv. Concl. PG HR 25 november 2005, ECLI:NL:PHR:2005:AU4042.

47 Over nabijheid als verklarende variabele voor verwijzing bijv. De Bellis 2009, p. 259-260. De literatuur wijst er bovendien op dat een overdaad aan informatie voor rechtswetenschappers tot problemen leidt in de fasen van verzameling, analyse en verwijzing naar bronnen, en dat moderne digitale zoekstrategieën vertekende resultaten kunnen geven. Zie bijv. Snel 2014. Ook dit kan een motief zijn om het dicht bij huis te zoeken.

gevoel over de auteur heeft. Straks is er een borrel. En ik stuur u allen een exemplaar van deze oratie.

Houdt u mij te goede; het kan zijn dat het citatiebeeld heel anders wordt als we naar andere publicaties kijken. VAN BOOM 2003 is maar één casus. Als gezegd weet ik niet of 44 verwijzingen veel zijn of niet; ik weet ook niet of ik veel verwijzingen moet willen nastreven. Want wat zeggen ze nu eigenlijk, die verwijzingen? Gezien het beeld dat ik zojuist schetste, weet ik niet of verwijzingen hier impact vertegenwoordigen. Toevalligheid en de behoefte om voetnoten te vullen, zouden ook wel eens een rol kunnen spelen. En let wel: het kan zijn dat het er bij anderen heel anders aan toegaat dan bij mijn publicaties. En als we wat langer experimenteren met de wijze van coderen, kan misschien een scherper beeld ontstaan.

Maar wat we weten over bibliometrie, doet mij wel vermoeden dat wat we vonden bij VAN BOOM 2003 ook bij anderen gevonden kan worden. Dat alles zou ik graag onderzocht willen zien, al was het maar om mijn scepsis over de redenen waarom wij citeren in ons vakgebied, weerlegd te zien. En om in gezamenlijkheid te komen tot scherpere gedeelde normen over wat goede redenen zijn om te verwijzen.⁴⁸

Het voorgaande heeft mij ook iets voorzichtiger gemaakt waar het gaat om de vraag of de rechtswetenschap naar een kwantitatieve meting van kwaliteit zou moeten overstappen. Het meten heeft me getoond dat er nog veel is dat we niet weten. Ik denk dat kwantitatieve meting belangrijke inzichten kan opleveren, maar zonder een begin van gedeelde opvattingen over 'wie wanneer waarom te citeren', is het verre van zeker dat meten hier tot kennis van kwaliteit leiden kan. Ik zeg u hier dat wij die gedeelde opvattingen in de rechtswetenschap niet hebben.⁴⁹

Ik sluit niet uit dat men een nog verfijnder onderscheid moet maken, zoals bijvoorbeeld tussen normen voor het verzamelen en analyseren van bronnenmateriaal, normen voor het komen tot een degelijke onderzoeksvraag en normen voor het 'wanneer naar wie om welke reden te verwijzen' in de resulterende publicatie. Dat onderscheid heb ik hier niet gemaakt; hier concentreer ik mij op de resulterende publicatie, vooral omdat het de uiting is waar men de kwaliteit van het achterliggende onderzoek aan dient af te meten, maar ook omdat ik denk dat het onderzoeksproces lang niet altijd lineair maar vaak ook iteratief en in een cirkelvorm plaatsvindt.⁵⁰ Daarmee is niet gezegd dat voor dat proces of voor de verantwoording daarvan geen normen zouden (kunnen) bestaan, maar wel dat ik ze niet betrek in mijn betoog. En misschien ook wel dat het ontwikkelen van gedeelde normen over 'wanneer naar wie om welke reden te verwijzen' eenvoudiger zal zijn dan

48 Dit sluit in zekere zin aan bij de oproep tot nader empirisch onderzoek die Snel 2014 aan het eind van zijn inventarisatie doet.

49 Een richtinggevende aanzet geeft Vranken 2014, p. 136 e.v.

50 Giard 2013, p. 189 lijkt wat dit betreft wel een lineariteit tussen methodologie en product (d.w.z. verwijzingen) te veronderstellen.

het ontwikkelen van gedeelde normen voor methodologie van onderzoek in algemene zin.

Dus de logische volgorde lijkt mij te zijn: eerst gedeelde opvattingen kweken en dan weten we wát we meten. Maar tegelijk kunnen we ook al goed kijken wat de technische mogelijkheden zijn van bibliometrische instrumenten als *Google Scholar*. Die kunnen namelijk een bron van informatie voor onszelf zijn.⁵¹

Alle wetenschappelijke output is te meten.⁵² En hoewel we in de rechtswetenschap daar geen gewoonte van maken, is de techniek al beschikbaar als we deze zouden willen gebruiken.⁵³ SSRN geeft bijvoorbeeld het aantal downloads en de aantallen verwijzingen naar mijn werk in papers die ook op SSRN te vinden zijn;⁵⁴ op *Google Scholar Citations* kan ik aantallen citaties van mijn werk, een h-index en een i10-index vinden;⁵⁵ met *Publish or Perish* kan men op vergelijkbare wijze zelf meten;⁵⁶ op *Researchgate* gebruikt men weer een andere berekening om *RG Score* (een soort individuele impactfactor) op te stellen.⁵⁷ Voor Engelstalige publicaties is een heuse impactfactor voor juridische tijdschriften beschikbaar.⁵⁸ Daarnaast is er allerlei netwerkanalyse met big data mogelijk.⁵⁹ En ten slotte kondigt de recente samenwerking tussen *Web of Science* en *Google* een tijdperk aan waarin de kracht van citatiemachinerie groter zal zijn dan ooit. Uiteraard zijn deze technieken niet vlekkeloos en missen ze nogal wat bronnen die niet via het internet ontsloten worden. Maar het is een kwestie van tijd voordat ook de Nederlandse rechtswetenschap volledig en betrouwbaar 'doorgemeten' kan worden op verwijzingen. Moeten wij daar geen antwoord op formuleren?

51 Moed 2005, p. 46, spreekt van een spiegel functie.

52 Voor een overzicht van de (*open access*-)mogelijkheden bijv. Wouters en Costas 2012. Ook websites kunnen een impactfactor toegekend krijgen. Zie bijv. voor de methode van Google Pagerank nl.wikipedia.org/wiki/pagerank. Mijn website www.professorvanboom.eu heeft een Google Pagerank 3/10 (informatie ontleend aan checkkagerank.net, geraadpleegd mei 2015). Dat is vast geen indrukwekkende score.

53 Het argument dat de bestaande bibliometrische instrumenten een uiterst onvolledig beeld van de (Nederlandstalige) rechtswetenschappelijke productie geven (Amttenbrink & Castermans 2015, p. 467 e.v.), wordt onder invloed van dienstverleners als *Google Scholar* met de dag minder waar.

54 Zie <http://ssrn.com/author=342508>.

55 Zie <http://scholar.google.ca/citations?hl=en&user=0zE0ZOMAAAAAJ>.

56 Het programma is te downloaden van <http://www.harzing.com/pop.htm>.

57 Zie https://www.researchgate.net/profile/Willem_Van_Boom2/reputation.

58 Dit is de zgn. *Washington & Lee* lijst; zie <http://lawlib.wlu.edu/LJ/>. Ik sluit niet uit dat deze lijst een zekere vooringenomenheid kent ten voordele van Amerikaanse tijdschriften, maar daar gaat het nu niet om. De kern is dat het technisch mogelijk is om een dergelijke lijst te maken.

59 Ik noem als voorbeeld <http://scholarometer.indiana.edu>. Netwerken tussen onderzoekers worden in ons land bijvoorbeeld in beeld gebracht op NARCIS; zie bijv. <http://www.narcis.nl/personcowo/info:eu-repo/dai/nl/125272111>.

Ik zie ook wel brood in het doordenken van de gedragsgevolgen van het introduceren van een kwantitatieve meting. Hoe zou u zich als auteur gedragen als we vanaf morgen de kwaliteit in de rechtswetenschap zouden meten door het aantal verwijzingen door anderen naar uw werk te tellen? Zou u dan ophouden met het vullen van uw voetnoten met de 'omgevallen boekenkast', de service aan de lezer, de 'zie ook', 'vergelijk' en zo verder? Zou u veel zuiniger worden in verwijzen, onder het motto van 'ere wie ere toekomt'? Zou u nog verwijzen naar handboeken die slechts als verzamelpunt van het ideeënrijk gelden, wetende dat als iedereen naar dat handboek verwijst, er nauwelijks nog wordt verwezen naar de oorspronkelijke scheppers van de daarin besloten liggende ideeën?⁶⁰ En hoe zou u voortaan werken als u geen voetnoten meer mocht gebruiken maar alleen in de tekst verwijzingen mocht aanbrengen?

Een vergelijkbare vraag doet zich voor ten aanzien van rechtswetenschappelijke tijdschriften. Wat gebeurt er als we in Nederland vanaf morgen rechtswetenschappelijke tijdschriften zouden rangschikken, natuurlijk *niet* op basis van een door bestuurders bekookte lijst,⁶¹ maar op basis van het aantal citaties in andere tijdschriften naar 'hun' tijdschrift; wat zou er dan gebeuren binnen die redacties?

Als u het met mij eens bent dat onze kruispuntwetenschap werk moet maken van gedeelde opvattingen over verwijzingen, maar tegelijkertijd de voordelen moet verkennen van dat wat technisch mogelijk is, en het goede moet behouden, dan bent u het wellicht ook eens met de volgende marsroute.⁶²

1. het nu al benutten van de snel groeiende mogelijkheden van bibliometrie op internet, zeker in combinatie met *open access*, als bron van voorlichting aan rechtswetenschappers over hun eigen zichtbaarheid en impact;
2. het invlechten van bibliometrie, zeker niet als exclusieve kwaliteitsmeting maar wel als informatiever en objectiever instrument dan wat we nu hebben,⁶³ het onderzoeken van de werkervaring die onderzoeksgroepen

60 Over dit fenomeen bij 'review articles' (tot op zekere hoogte vergelijkbaar met handboeken in rechtswetenschap) in andere disciplines De Bellis 2009, p. 263; McCain 2014, p. 129 e.v.

61 Het rangschikken van tijdschriften via een bestuurlijke lijn volgens het principe dat (1) niet alle tijdschriften op de lijst opgenomen kunnen worden, dat (2) dus de meeste (danwel de belangrijkste) stemmen gelden en dat (3) er geen inhoudelijke beoordeling van het redactioneel proces plaatsvindt, geeft geen enkele garantie dat de betreffende tijdschriften kwalitatief aan de maat zijn. Een dergelijke rangschikking is onwetenschappelijk.

62 Stappen één en twee lijken overeen te komen met wat Amtenbrink & Castermans 2015, p. 469-470 voorstellen.

63 Verstandige invlechting zie ik ook verwoord in Hicks e.a. 2015; vgl. de analyse van Furner 2014. Over het begrip 'objectief' en de verwarring die in dit verband kan ontstaan, verwijst ik naar Van Boom 2015, p. 128-129. Als er een betrouwbare wijze van meten van verwijzingen bestaat, is de meting daarvan objectief. Of die meting iets zegt over de kwaliteit van de publicaties die aldus zijn gemeten, is de vraag naar constructvaliditeit. Een van de nadelen van meting door middel van visitatiecommissies die een rapportcijfer aan individue-

- ermee opdoen⁶⁴ en hoe zij bibliometrie zien als instrument om zich te kunnen vergelijken met andere groepen;
3. het ontwikkelen en testen van een *Leidraad Rechtswetenschappelijke bronnenverwerking en verwijzingsvormen*, voor onderzoekers maar zeker ook voor studenten.

Ik weet niet zeker of u het met mij eens bent dat het invlechten van bibliometrie aantrekkelijker is dan niets doen. De eerdergenoemde enquête laat namelijk zien dat een meerderheid van de rechtswetenschappers vindt dat een inhoudelijke beoordeling van rechtswetenschappelijke publicaties de voorkeur verdient boven het meten aan de hand van citatiescores.⁶⁵ Ikzelf denk hier iets genuanceerder over. Ik ben het eens dat het meten van citatiescores geen uitsluitend meetinstrument mag zijn in de rechtswetenschap, net zomin als we de kwaliteit van onze docenten volledig mogen aflezen aan studentenenquêtes. Maar ik zie nog niet hoe men het werk van een paar duizend rechtswetenschappers op betrouwbare en spaarzame wijze kan beoordelen zonder (ook) terug te vallen op een kwantitatieve maat die beoogt om impact of kwaliteit te benaderen.⁶⁶ Beter is het daarom om bibliometrie op een genuanceerde manier te betrekken in een optimale mix van meetinstrumenten.⁶⁷ Net zoals we de kwaliteit van ons onderwijs ook meten met een mix van meetinstrumenten, waaronder ook kwantitatieve instrumenten zoals studenten-enquêtes.

Als het gaat om ons onderwijs, hebben we verschillende manieren om de kwaliteit te meten. We bevragen onze studenten en de statistieken die daarmee geproduceerd worden, nemen we als indicator van kwaliteit. Soms vragen we als docenten aan

de publicaties moeten geven, is dat de toegekende cijfers niet per se betrouwbaar zijn: bij (blinde) herbeoordeling zou die commissie wel eens andere cijfers kunnen toekennen. Het tellen van verwijzingen is in dat opzicht een betrouwbaarder meetinstrument (afgezien van de vraag *wat* men dan meet).

64 Vgl. de gedachte van een *pilot*, zoals in de *humaniora* uitgevoerd. Daarover KNAW 2011 en KNAW 2012.

65 Van Boom & Van Gestel 2015.

66 Vranken & Van Gestel 2010, p. 173 signaleren ook de nadelen van het 'wegen met de hand' bij onderzoeksevaluaties; zij menen echter, zo begrijp ik, dat aan het invlechten van bibliometrie in onderzoeksbeoordeling te veel nadelen zijn verbonden (zoals strategisch gedrag) en – fundamentele – dat bibliometrie tornt aan de kern van de academische vrijheid om stukken te schrijven die door niemand aangehaald worden (of stukken die postuum 'bestseller' worden). Ik vraag me af of het verstandig is om in het wetenschapsbeleid, dat zich toch op een of andere wijze op de 'gemiddelde wetenschapper' moet richten, rekening te houden met dergelijke 'outliers'.

67 Over het gemengd gebruik van verschillende meetinstrumenten in algemene zin bijv. kort De Bellis 2009, p. 197 e.v.; p. 336-337. Voor gebruik binnen de rechtswetenschap bijv. Council of Australian Law Deans 2005. Over de plaats van citatiemeting in evaluatie van groepen en programma's, mede in verband met het gedrag van onderzoekers, bijv. Van Raan 2005, p. 133 e.v.

elkaar om een 'deskundigenoordeel'. Aan de andere kant laten we op gezette tijden evaluatie- en accreditatiecommissies de onderwijsprocessen en -uitkomsten op gestructureerde wijze onderzoeken. Al deze processen zijn waarnemingsprocessen. Er wordt gemeten. Geen van deze manieren om te meten is zaligmakend, en natuurlijk kan men discussiëren over de efficiëntie en validiteit van de metingen, maar niemand zal willen betwisten dat we ons best moeten doen om ons onderwijs te 'meten' om haar kwaliteit te kunnen 'weten'. Op individueel, facultair en landelijk niveau. En liefst zo simpel en toch zo precies mogelijk. En daarvoor hanteren we dus verschillende meetinstrumenten. Met onderzoekskwaliteit is het niet anders. We moeten meten om te weten.

Het gaat bovendien om de geloofwaardigheid van onze kruispuntwetenschap naar de volledige academische gemeenschap toe.⁶⁸ We moeten verantwoording afleggen van onze kwaliteitshuishouding, en snel ook.⁶⁹

Onderdeel van die geloofwaardigheid is om op zo objectief mogelijk wijze te laten zien welke impact ons werk heeft op onze collega-rechtswetenschappers, onze *peers*. En als we vinden dat die impact een teken is van kwaliteit,⁷⁰ dan is het meten van die impact een van de technieken om te betrekken bij het afleggen van verantwoording voor onze kwaliteitshuishouding.

Die huishouding is niet op orde en het vervallen van een echte landelijke visitatie heeft het er niet beter op gemaakt. Daar komt bij dat de kwantitatieve publicatie-eisen die we onszelf hebben opgelegd, hun waarde hebben bewezen maar aan afnemend nut lijden.⁷¹ Beter zou het zijn als mijn faculteit vanaf morgen niet van mij vraagt om zeven wetenschappelijke publicaties in drie jaar te produceren, maar om ten minste één tijdschriftpublicatie te leveren waarvan objectief aantoonbaar is dat deze een zekere impact heeft gehad op mijn *peers* of die op andere wijze een door de facultaire gemeenschap gedragen

68 Als ik het goed zie, is voor Wissink 2009, p. 95 e.v. de externe (en bestuurlijke) verantwoording de voornaamste reden om het meten van verwijzingen te aanvaarden. Zoals uit de hoofdtekst blijkt, zie ik dat niet als primaire functie.

69 Oproep tot actie vond ik ook bij Van Gestel 2014, p. 15 e.v.; Van Gestel & Vranken 2011, p. 921 ('time is pressing'); Vranken & Van Gestel 2010, p. 166 e.v. Zo te zien onderkent ook Stolker 2014, p. 261 dat actie nodig is.

70 Overigens zou ik het heel valide vinden als een onderzoeksgroep of -programma zich bijv. zou richten op beïnvloeding van het rechterlijke discours en zich dus (ook) willen laten afmeten aan citaties door het parket HR van het werk dat binnen die groep of programma plaatsvindt.

71 Scherper geformuleerd, maar in essentie correct wat betreft de nadruk op hoeveelheden publicaties: Wendt 2008, p. 82-83 (incl. nt. 78). Ik zou er overigens geen voorstander van zijn om (anders dan vermoedelijk Wendt) de kwantitatieve eis te laten varen zonder aanscherping van vereisten rondom kwaliteit en de meting daarvan. Het laten varen van de kwantitatieve eis moet niet het startsein zijn voor het opvoeren van praktijkgerichte, descriptieve of anderszins weinig ambitieuze commentaren op recente rechtspraak en wetgeving als wetenschappelijk. Dan zijn we terug bij af.

kenmerk van kwaliteit heeft.⁷² Dat zou ook direct de discussie op een ander dan zuiver kwantitatief spoor zetten: hoe meten wij die impact, die kwaliteit?⁷³

Op het kruispunt is er nog een ander punt van aandacht waar het gaat om bronnen. Verwijzing naar bronnen is één ding, maar verantwoording van datagebruik en -opslag is ook belangrijk. Natuurlijk moet dat. Als u wilt, kan ik u alle databestanden geven die onder deze oratie liggen. De gewoonte die kennelijk bestond bij andere disciplines om de ruwe data niet beschikbaar te stellen voor derden, is net zoiets als een annotatie schrijven bij een rechterlijke uitspraak die niet in het openbaar is uitgesproken en die niemand anders mag zien dan de onderzoeker. Dat zouden wij rechtswetenschappers onwetenschappelijk noemen. Daarom moeten we ook hier ons eigen pad bewandelen en dat betekent dat we vooral niet zonder na te denken de voorgevormde werkwijzen van geestes- of sociale wetenschappen moeten overnemen waar het gaat om databeleid en kwaliteitsmeting. En dat geldt, geheel terzijde, ook voor regels voor ethische commissies. Als kruispuntwetenschap moeten we hier onze eigen standaard vormen.

7 CIVIEL RECHT OP HET KRUISPUNT

Dames en heren, ik heb u deelgenoot gemaakt van mijn gedachten over de kwalificatie van rechtswetenschap als kruispuntwetenschap. Ik heb de consequenties daarvan voor één thema, dat van verwijzingen, in kaart gebracht. Ik heb daarbij gemeten, en ik denk dat ik iets te weten ben gekomen. Nu rest mij nog terug te keren naar het civiel recht. Voor de civilisten is het van belang te onderkennen dat ook zij op het kruispunt staan, dat er meerdere manieren zijn om het object civiel recht te bestuderen en dat we als privaatrechtswetenschap naar *meer* moeten streven dan eendimensionale bestudering van het civiel recht. Op het kruispunt gebeurt meer dan dat. Het gaat allang niet meer alleen maar om dat BW en Hoge Raad 'watching'. Zo zijn vragen van toenemende diversificatie en gelaagdheid van rechtsbronnen, fundamentele rechten en botsende rechtssystemen ook tot de kernobjecten van bestudering van het civiel recht gaan behoren. En empirische vragen van doelbereiking en effectmeting komen naar voren als men, zoals ik, civielrechtelijke wetgeving als drager van beleid ziet. Er valt aan civiel recht nog veel te weten door meten, weet ik uit ervaring. Al dat werk moet worden gedaan op dat kruispunt. Op het

72 Dit lijkt te stroken met wat Amtenbrink & Castermans 2015, p. 471 voorstellen, in het verlengde van de wijze waarop onderzoekers bij de Engelse REF 2014 van hun eigen publicaties een beperkt aantal mocht aanleveren en zodoende niet tot kwantiteit maar tot kwaliteit werd gestimuleerd. Vgl. ook Stolker 2014, p. 261, die lijkt te suggereren dat de rechtswetenschap zich niet op veel publicaties maar alleen op het produceren van de beste publicaties moet richten.

73 Een vergelijkbare gedachte vond ik bij Van Gestel 2015, p. 42.

kruispunt staan genoeg juristen en niet-juristen om die stappen in gezamenlijkheid te zetten.

Om het met KAMERLINGH ONNES te zeggen: ‘dikwijls schijnt het op den eersten blik alsof er van meting geen sprake kan zijn. Een verschijnsel mag echter niet door ons vernuft worden losgelaten, voor het zoo gezuiverd, vereenvoudigd en met andere samengevoegd is, dat de samenwerking van oorzaak en gevolg in meetbare grootheden is te overzien.’⁷⁴ Het zal niet iedereen aanspreken; deze aansporing tot isoleren, modelleren en combineren. Maar of men nu empirisch onderzoek verricht of niet (en als dat het geval is, of dat nu kwantitatief of kwalitatief van aard is), in zekere zin is elk rechtswetenschappelijk onderzoek een poging tot isoleren, modelleren en combineren. Een goede doctrinaire rechtspraakanalyse, om maar een voorbeeld te noemen, isoleert de relevante rechtspraak aan de hand van een ‘model’ (bijvoorbeeld een leerstuk, dat bepaalde rechtspraak wel en andere niet relevant doet zijn) en combineert de zo overgebleven rechtspraak tot een coherent systeem.

Wat bovendien ook moet worden gedaan, en dat hebben wij civilisten voor mijn gevoel de afgelopen decennia verwaarloosd, is het overdenken van de normatieve grondslagen van het (Nederlandse) privaatrecht in zijn (als altijd) transnationale context. En dan bedoel ik niet de gangbare wijze waarop civilisten nog wel eens stellen: ‘ik ben van mening dat de rechtvaardige oplossing voor dit deelprobleem zus of zo is’ – nee, ik doel hier op omvattende theorieën over wat rechtvaardige verdelingen van vermogensrechtelijke lusten, lasten, rechten en verplichtingen zijn in een marktdemocratie als de onze; en hoe civiel recht in dat verband kan bijdragen aan het sturen van gedrag in de juiste richting.

In de jaren zeventig werd door civilisten nog wel eens gerefereerd aan normatieve theorievorming (zonder er overigens veel werk van te maken). Een redelijk uitgebreide taxonomie van normatieve theorievorming vindt men bij ZONDERLAND 1974; intuïtiever maar gezaghebbend was LANGEMEIJER 1985. BLOEMBERGEN 1992 (1979) spreekt kort over nieuwe waarden die het privaatrecht binnenkomen; hij verwachtte een diepgaande heroriëntatie binnen het privaatrecht door die nieuwe waarden.⁷⁵ VAN DUNNÉ vroeg aandacht voor de politiek-normatieve duiding van privaatrecht in termen van liberalisme contra socialisme.⁷⁶ Na de jaren zeventig werd het naar mijn indruk betrekkelijk stil onder civilisten wat betreft de normatieve aspiraties. Het zal te maken hebben gehad met de intellectuele inspanningen die het Ontwerp BW en de invoering daarvan vergden. Intussen hoeven we niet erg onder de indruk te zijn van wat er sindsdien in het civiel recht door civilisten aan normatieve theorievorming is ondernomen.⁷⁷

74 Kamerlingh Onnes 1882, p. 10.

75 Bloembergen 1992 (1979), p. 437 e.v.

76 Van Dunné 1976, p. 729.

77 Zo concludeerde ik in Van Boom 2013, p. 13-14.

Voor het bearbeiten van die normatieve grondslagen van het vermogensrecht moet wat dat betreft de samenwerking met rechtstheoretici en -filosofen, maar zeker ook met politicologen en rechtseconomen worden gezocht; om zo echt vernieuwing te brengen in de normatieve grondslagen van ons civiel recht.⁷⁸ Ook dat werk ligt op het kruispunt op ons te wachten. Het parool is samenwerking.

8 AFSLUITING

Ik kom tot een afronding. In deze lezing heb ik een aantal uitdagingen belicht waar onze kruispuntwetenschap voor staat.⁷⁹ Ik hoop dat de kern van mijn boodschap u bijblijft, te weten dat de rechtswetenschap een kruispuntwetenschap is en dat daarin haar sterkte is gelegen. Bent u niet overtuigd en verlaat u straks de zaal vol ongeloof over hetgeen u heeft gehoord en wellicht zelfs met enige weerzin tegen de gedachte dat rechtswetenschap een kruispuntwetenschap is, besef dan dat één op de vijf rechtswetenschappers onder ons geen jurist is,⁸⁰ dat nog geen dertig procent van onze afgestudeerden in een togaberoep belandt, en dat als de behoefte aan een brede, maatschappelijk relevante rechtenopleiding en -faculteit blijft voortduren, die getallen niet kleiner maar juist groter zullen worden.⁸¹ Dat noopt tot dialoog en bij voortduring werken aan gedeelde opvattingen. Al was het maar om het eigen karakter op het kruispunt van wetenschappen te expliciteren, te bearbeiten en uit te dragen.

78 Ik ben minder positief gestemd dan Smits 2009, p. 166, die stelt dat de juridische discipline sterk is in het nadenken over wat in onze samenleving behoort en in het bieden van een methode om dat te bepalen. Voor het civiele recht gaat het laatste m.i. in elk geval niet op.

79 Deze oratie is een vrucht van gedachtewisseling en debat met velen; bovendien hielpen velen met coderen, statistische analyse, bronverwijzingen, discussiëren en tegengas. Ik hoop niemand tekort te doen als ik de volgende personen noem: Margreet Ahsmann, Steven Bartels, Alex-Geert Castermans, Jacqueline Bonnes, Koen Caminada, Hans Fransen, Raimond Giard, Ivo Giesen, Ruben de Graaff, Ton Hartlief, Larissa van den Herik, Joris Hermeling, Wouter den Hollander, Chris Jansen, Jan de Keijser, Egbert Koops, Bart Krans, Thed van Leeuwen, Wilfred Mijnhardt, Siewert Lindenbergh, Charlotte Pavillon, Sarah de Rijcke, Mieneke van der Salm, Janna Vermolen, Wim Voermans, Stijn Voskamp. Met Rob van Gestel werkte ik nauw samen aan Van Boom & Van Gestel 2015 en sprak ik veel over onderzoekskwaliteit en de meting daarvan, maar om elkaar niet voor de voeten te lopen, nam ik geen kennis van zijn NJV-advies 2015 vóór ik deze tekst finaliseerde (en Rob niet van deze tekst).

80 Uiteraard is de vooronderstelling hier dat bij Van Boom & Van Gestel 2015 de respons evenredig verdeeld was over juristen en niet-juristen. Buiten de t.a.p. gerapporteerde toetsing van representativiteit heeft bij gebrek aan data geen nadere toetsing plaatsgevonden.

81 In gesprekken die ik over de jaren voerde met faculteitsbestuurders en collega's, wordt steeds gerefereerd aan een uitstroom van 20 à 30 procent naar de togaberoepen. Ik kan hiervan geen openbare bron noemen; de gegevens die Voermans 2015, p. 77 noemt, komen het dichtst in de buurt van bewijs.

Dames en heren. Het uitspreken van een oratie is in bepaalde opzichten vergelijkbaar met het uitspreken van een trouwbelofte bij een huwelijk. Het is een definiërend moment, waar je oprecht bij voelt: *dit doe ik maar één keer in mijn leven*. Tja. Ik weet niet hoe het is om voor de derde keer te trouwen, maar ik kan u verzekeren dat het uitspreken van een oratie spannend blijft, dat ik het nu net zo serieus meen als de eerste keer en dat ik me oprecht heel veel jaren van huwelijkse trouw voorneem.

In 2006 hield ik mijn Rotterdamse oratie. Ik bedankte daar toen mijn Tilburgse collega's voor het feit dat ze mij mijn reis naar 010 gunden. Het moment is gekomen om eenzelfde genereuze houding te constateren bij mijn Rotterdamse oud-collega's. De maatschapsband die ik in 010 aanging met SIEWERT LINDENBERGH was van onschatbare waarde voor mijn ontwikkeling. Siewert, sommige dingen kun je weten zonder de noodzaak om te meten. Weet dus dat de betekenis van onze voortdurende samenwerking en mijn dankbaarheid voor de grootmoedigheid waarmee je mij na negen jaren losliet om een nieuw experiment aan te gaan in het Leidse laboratorium, onmeetbaar groot zijn.⁸²

In dat laboratorium trof ik al snel tal van inspirerende personen die op bijna Rotterdamse wijze de mouwen opstropen om vorm te geven aan de kruispuntwetenschap. Als men door meten iets kan weten, dan is het wel dat de breed georiënteerde Leidse faculteit de rechtswetenschap met overtuiging als kruispuntwetenschap beoefent.

Ik dank het College van Bestuur, het decanaat en bestuur van de rechtenfaculteit voor het in mij gestelde vertrouwen. En ik beloof u: als mij hier minstens zoveel kansen, uitdagingen en synergie te wachten staan als ik in mijn voorgaande ordinariaat mocht ervaren, dan zal ik dat vertrouwen niet beschamen. En dan zou de weinig serieuze hypothese dat niet-Leidse civilisten met empirische interesse het lang uithouden in Leiden, toch worden bevestigd. Ik dank de collega's van de faculteit en het Instituut voor Privaatrecht oprecht voor het inspirerende voorbeeld dat zij geven met hun toewijding aan goed onderwijs, onderzoek en maatschappij-betrokken wetenschapsbeoefening. Dat ze soepel kunnen omgaan met mijn soms wat verwarrende mix van Zaanse directheid, Amsterdamse grootspraak, Tilburgse zendingsdrang en Rotterdamse poetsmentaliteit, is bovendien bewijs van hun uitstekende sociale wendbaarheid. Laten we straks eens kijken hoe soepel zij zich sociaal wenden naar de borrel.

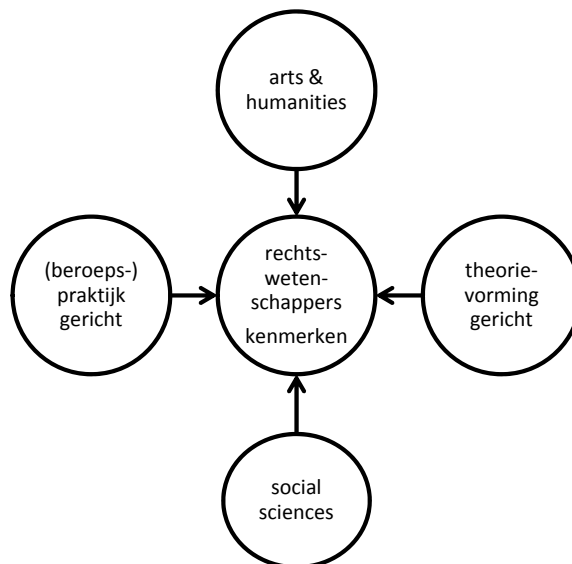
Dames en heren, ik kom aan het einde van mijn toespraak. Ik ben u dankbaar voor uw komst en luisterend oor. Ik hoop dat u mij vergeeft dat u onderdeel bent gebleken van een experiment om het effect van actief ronselen van publiek te meten – door te meten weet ik nu met zekerheid dat het werkt.

Ik heb gezegd.

82 Overigens, helemaal onmeetbaar is onze samenwerking niet. Zie de visualisatie van onze band op <http://www.narcis.nl/personcowo/info:eu-repo/dai/nl/125272111>.

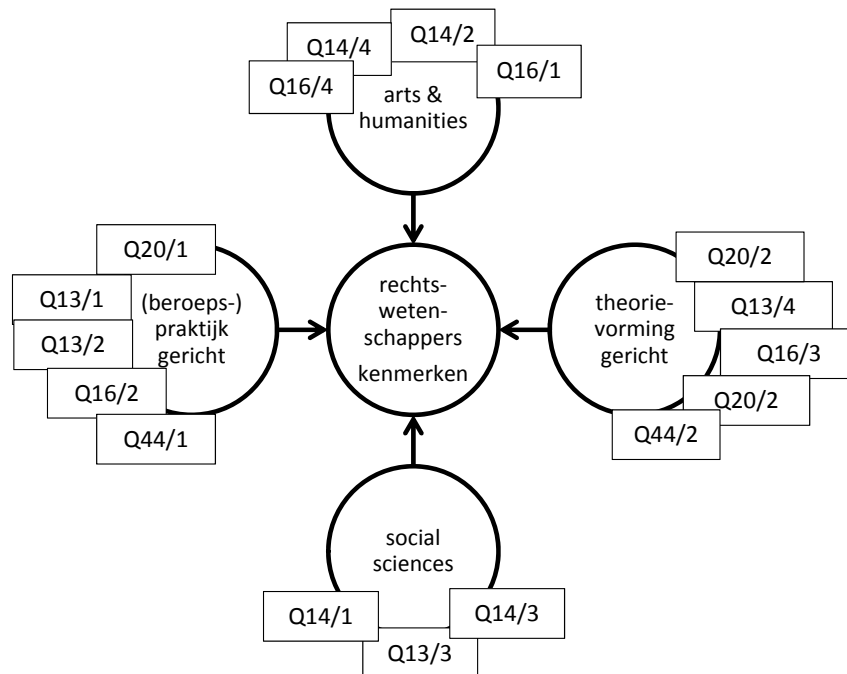
Bijlage

De enquête die werd gerapporteerd in VAN BOOM & VAN GESTEL 2015 was mede opgezet om een model van 'onderzoekerskenmerken' te testen. De literatuur genoemd in deze oratie gaf aanleiding om een simpel model van onderzoekerskenmerken op te stellen, waarbij gerichtheid in vier richtingen werd gevisualiseerd (figuur 2):

Figuur 2: Model kenmerken rechtswetenschappers

Elke onderzoeker kan worden bevraagd op de onderzoekerskenmerken die aansluiten bij gerichtheid op elk van deze vier richtingen. Zie de literatuur genoemd in de oratie. De bedoeling was dat de volgende vragen uit de enquête (VAN BOOM & VAN GESTEL 2015) als volgt zouden moeten laden (figuur 3):

Figuur 3: Model met vragen uit enquête

Voor het testen van het model werden alleen de antwoorden gebruikt van de respondenten die op alle relevante vragen een antwoord hadden gegeven ($n=390$). Deze respondenten waren op iets andere wijze verdeeld over de faculteiten als bij VAN BOOM & VAN GESTEL 2015 (zie tabel 1).

Tabel 1: Verdeling respondenten over faculteiten

	Uitnodigingen (n=2760)	Respons (n = 390, d.w.z. voor zover herkomst werd ingevuld!) (tussen haakjes als % respons)
Amsterdam VU	286	36 (13%)
Amsterdam UvA	497	29 (6%)
Groningen	255	44 (17%)
Leiden	441	86 (20%)
Maastricht	160	20 (13%)
Nijmegen	213	35 (16%)
OU	47	7 (15%)
Rotterdam	224	47 (21%)
Tilburg	300	44 (15%)
Utrecht	337	39 (12%)

De verdeling jurist (77,9%) / niet-jurist (21,3%) was vergelijkbaar met VAN BOOM & VAN GESTEL 2015. Ook de spreiding over vakgebieden en functies was vergelijkbaar.

Elk van de relevante vragen bevatte een Likert-antwoordschaal waarbij 1=geheel oneens en 5= geheel eens. Als we deze antwoordschaal beschouwen als ordinaal (d.w.z. niet-numeriek) dan ligt het voor de hand om bij wijze van verkenning van het model de techniek van *Multidimensional Unfolding (Prefsca)* toe te passen. Deze techniek maakt het mogelijk om in één figuur zowel de vragen (het model dus) als de respondenten 'neer te leggen'. Daarmee wordt, als het goed is, in één oogopslag duidelijk of het model hout snijdt. Als de vragen als cluster gevisualiseerd worden, en wel op de juiste plek (waar het model ze bedoelde te leggen), kan men vervolgens zien waar de respondenten zoal bij aansluiten.

Aldus werd een aantal rondes *Prefsca* uitgevoerd. Daarbij bleek dat sommige vragen slecht laadden op het construct waar het model voor stond. Keer op keer bleek dat de vragen die bedoeld waren om de eigenschap 'theorievorming gericht' van onderzoekers tot uitdrukking te brengen, eigenlijk geen aparte groep opleverden. De antwoorden op deze vragen sloten namelijk beter aan bij de antwoorden op de vragen die gerichtheid op sociale wetenschappen en op praktijkgerichtheid maten. De vragen hadden de neiging om 'over te lopen' naar die andere groepen. Daaruit volgde dat het met deze vragen niet mogelijk bleek om een eigenschap 'theorievorming gericht' bij de respondenten bloot te leggen. Daarmee is niet gezegd dat de respondenten geen theorievor-

mende ambities hebben, alleen dat de vragen die wij stelden, niet in staat bleken om die ambities als aparte groep in kaart te brengen.

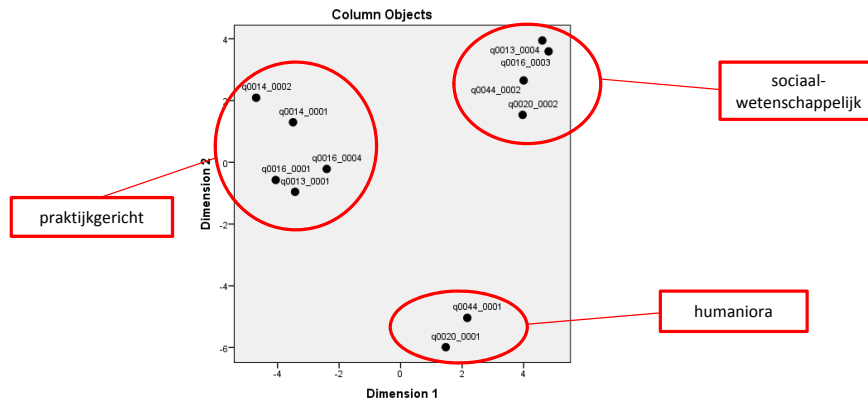
Sommige van deze en andere vragen drukten bovendien de Cronbach's α en de proportie verklaarde variantie (VAF)). Dat betekent dat door die vragen de betrouwbaarheid van het meetinstrument omlaag ging en dat de verklarende kracht achteruitging.

Met behoud van de vragen 13/1, 13/4, 14/1, 14/2, 16/1, 16/3, 16/4, 20/1, 20/2, 44/1 en 44/2 (zie Tabel 2) kon *Prefscal* echter na 500 'random starts' een VAF van .93 (normalised stress < .01) worden bereikt waarbij drie groepen vragen geïdentificeerd werden: *praktijkgericht*, *sociaalwetenschappelijk* en *humaniora* (Recovered Preference Orders .88; Sum-of-Squares of DeSarbo's Intermixedness Indices .002). De groep *praktijkgericht* bestond uit de vragen 16/4, 13/1, 16/1, 14/2, 14/1 ($\alpha = .75$). De groep *sociaalwetenschappelijk* bestond uiteindelijk uit 20/2, 16/3, 44/2, 13/4 ($\alpha = .78$), en de groep *humaniora* uit 20/1 en 44/1 ($\alpha = .76$).

Tabel 2: Vragen bij het model

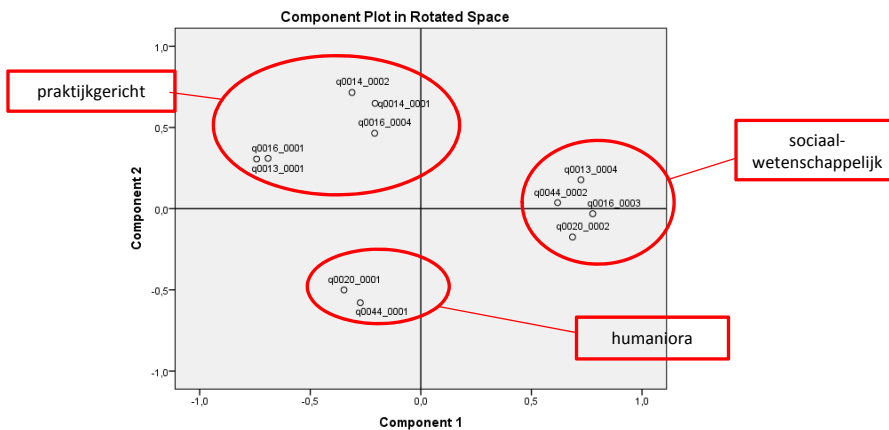
vraaggroepen	vraag	
<i>Praktijkgericht</i> ($\alpha = .75$)	16/4	Mijn publicaties zijn te kenschetsen als: publicaties waarbij ik concrete voorstellen doe om het recht beter te maken
	13/1	Het type onderzoek dat ik voornamelijk verricht, laat zich goed omschrijven als: juridisch-dogmatisch/ doctrinair onderzoek
	16/1	Mijn publicaties zijn te kenschetsen als: publicaties waarbij ik het recht probeer te begrijpen, waarbij ik vergelijkbare methoden van rechtsvinding hanteer als rechters en advocaten
	14/2	Mijn onderzoek is vooral gericht op: het Nederlandse debat met praktijkjuristen
	14/1	Mijn onderzoek is vooral gericht op: het Nederlandse debat met andere wetenschappers
<i>Sociaalwetenschappelijk</i> ($\alpha = .78$)	20/2	Als ik mijn onderzoek moest onderbrengen in een van de volgende categorieën, dan voel ik verwantschap met: de sociale wetenschappen
	16/3	Mijn publicaties zijn te kenschetsen als: publicaties waarbij ik recht analyseer met sociaalwetenschappelijke methoden
	44/2	Ik hoop dat de rechtswetenschap zich de komende jaren zal ontwikkelen in de richting van: de sociale wetenschappen
	13/4	Het type onderzoek dat ik voornamelijk verricht, laat zich goed omschrijven als: empirisch-juridisch onderzoek
<i>Humaniora</i> ($\alpha = .76$)	20/1	Als ik mijn onderzoek moest onderbrengen in een van de volgende categorieën, dan voel ik verwantschap met: de kunsten en geesteswetenschappen
	44/1	Ik hoop dat de rechtswetenschap zich de komende jaren zal ontwikkelen in de richting van: de kunsten en geesteswetenschappen

In *Prefscal* groepeerden deze vragen zich inderdaad in drie clusters (figuur 4).

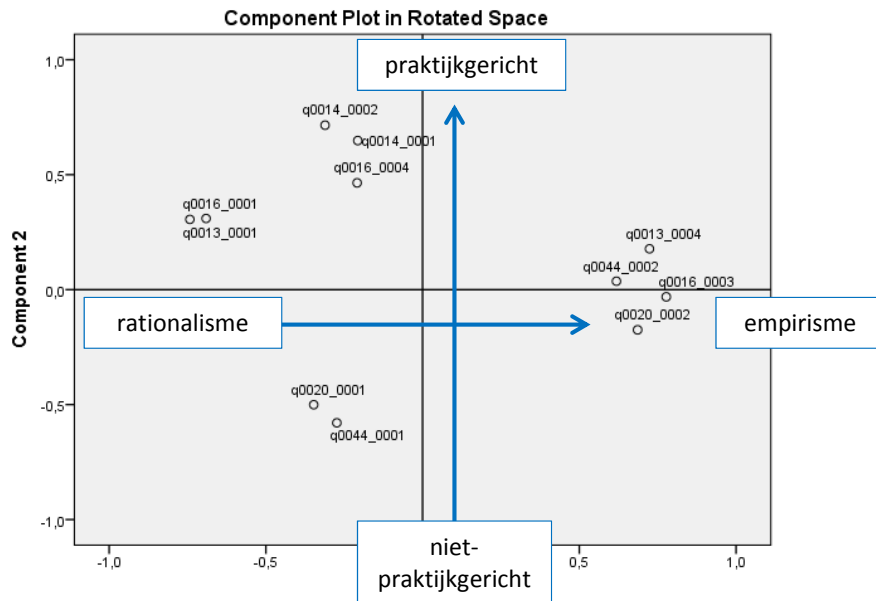
Figuur 4: Prefscal-analyse model onderzoekerskenmerken

Vervolgens voerden we een *varimax rotatie PCA* (principale-componentenanalyse) uit, die 4 componenten gaf met eigenwaardes boven 1.0. We beperkten ons tot twee componenten, en verkregen zo een vergelijkbaar beeld als *Prefscal* toonde (zie figuur 5).

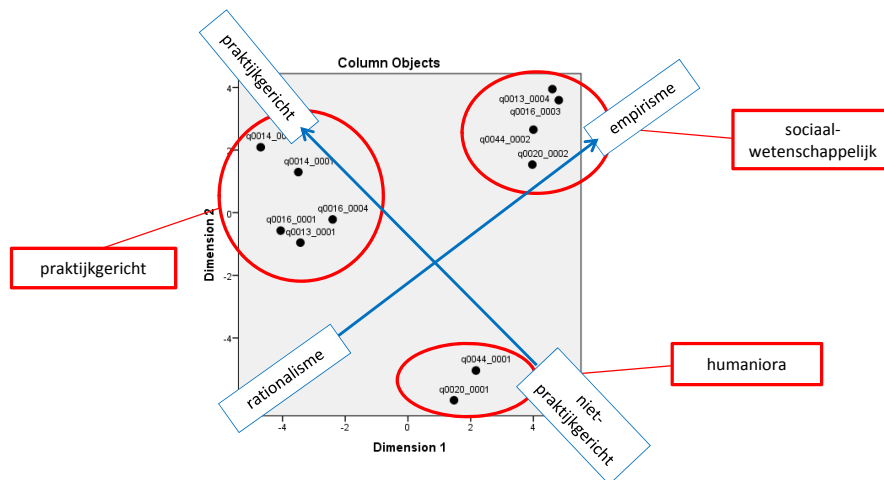
Figuur 5: PCA van twee componenten

De twee componenten laten zich naar mijn indruk als *rationalisme vs empirisme* en *niet-praktijkgericht en praktijkgericht* kenschetsen. Aldus:

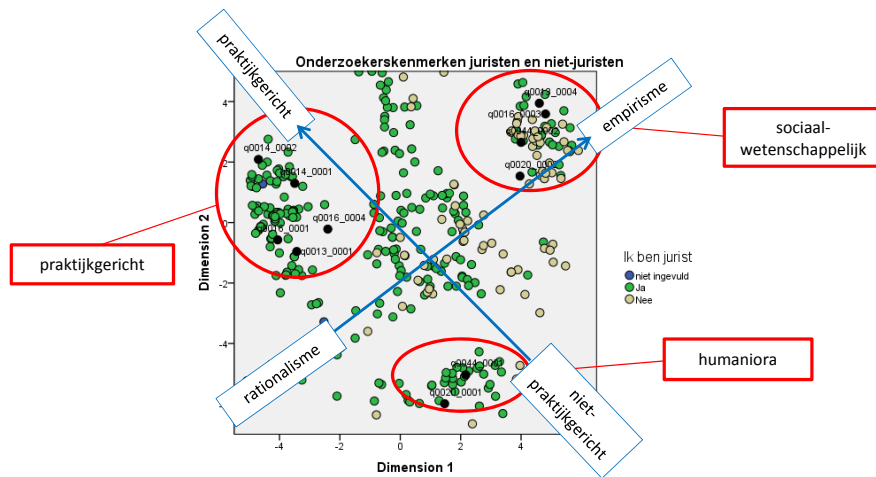
Figuur 6: PCA-componenten: rationalisme/empirisme en niet-praktijkgericht/praktijkgericht

Combineren we deze twee componenten uit de PCA met de drie groepen uit *Prefscal*, dan krijgen we het volgende beeld (zie figuur 7).

Figuur 7: Prefscal-analyse model onderzoekerskenmerken incl. componenten

Als we vervolgens in de *Prefscal*-analyse kijken waar de respondenten zich bevinden, dan ontstaat het volgende kruispunt (figuur 8):

Figuur 8: Prefscal-analyse onderzoekerselementen

Veel respondenten bevinden zich dus letterlijk tussen de drie vraaggroepen en de twee componenten in (figuur 8). Daarmee is voor de Nederlandse rechtenfaculteiten in beeld gebracht dat de daar beoefende rechtswetenschap een kruispunt vormt tussen gerichtheid op praktijk en maatschappij, sociale wetenschappen en humaniora. De conclusie moet dus zijn dat we nu voor Nederlandse rechtswetenschappers maten hebben ontwikkeld waarbij drie onderzoekerskenmerken kunnen worden vastgesteld: de mate waarin een rechtswetenschapper zich aangetrokken voelt tot de *sociale wetenschappen*, tot *praktijkgericht onderzoek* en tot de *humaniora*.

Vervolgens konden we de waardes van elk van de vraaggroepen tot nieuwe schaalvariabelen (1-5) omcoderen: *humaniora* (mean van de vragen 20/1 en 44/1); *practice oriented* (mean 16/4, 13/1, 16/1, 14/2, 14/1) en *social sciences* (mean 20/2, 16/3, 44/2, 14/4).

Tussen deze drie variabelen bestaat alleen correlatie tussen de mate waarin een rechtswetenschapper zich aangetrokken voelt tot de *sociale wetenschappen*, en tot *praktijkgericht onderzoek*. De correlatie is negatief: hoe meer men zich

tot de sociale wetenschappen aangetrokken voelt, des te minder zal men praktijkgerichtheid omarmen.¹

Met deze nieuwe variabelen konden we vervolgens de respondenten in een 'kamp' onderbrengen en vervolgens hun antwoorden op de andere vragen analyseren en groeperen. Een eerste beschrijvende analyse (zie tabel 3) is de normaalverdeling op een schaal van 1 (niet aangetrokken) tot 5 (zeer aangetrokken tot):

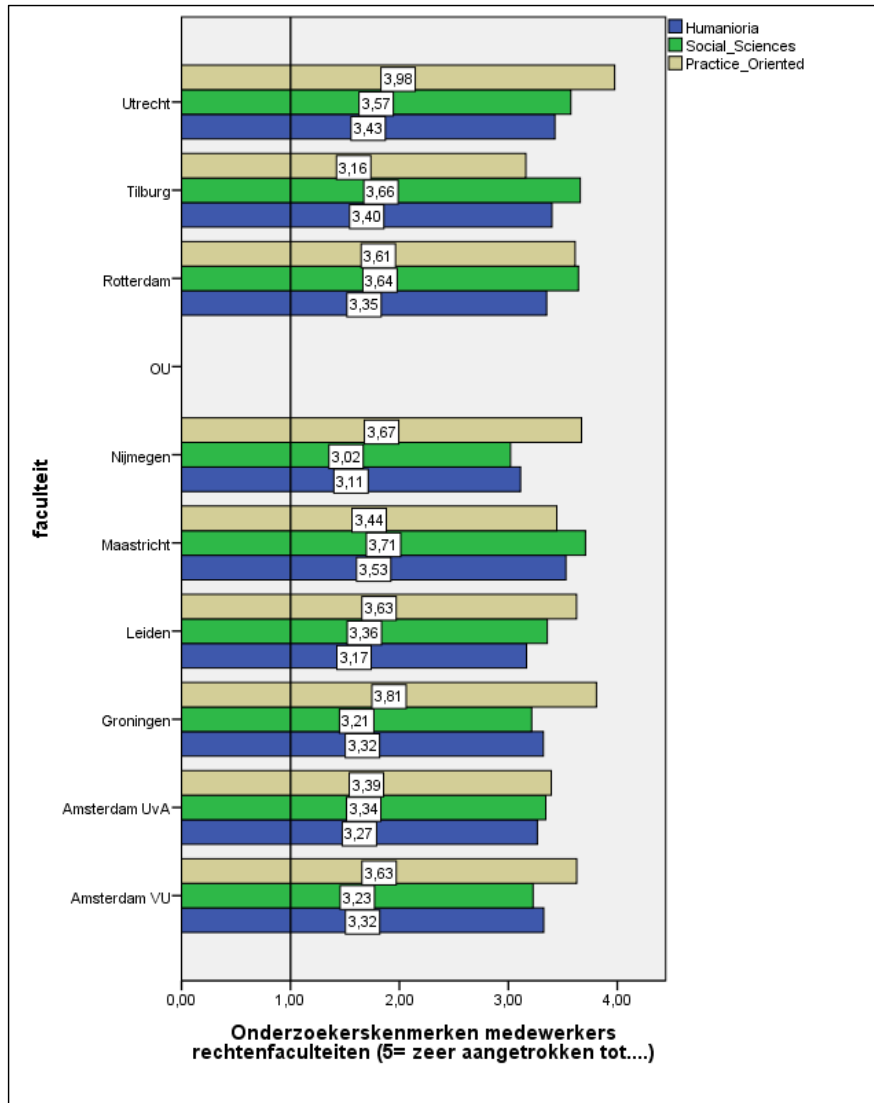
Tabel 3

De mate waarin wetenschappelijk personeel op rechtenfaculteit zich aangetrokken voelt tot:				
jurist (n = 309) niet-jurist (n = 87)	Niet aangetrokken (< 3)	Wel aangetrokken (≥ 3)	Niet aangetrokken (< 3)	Wel aangetrokken (≥ 3)
	<i>juristen</i>		<i>niet-juristen</i>	
HUMANIORA (voor beide groepen bijeen: M = 3,33, SD = 1,16; n = 396)	88 (28%)	221 (72%)	31 (36%)	56 (64%)
SOCIALE WETENSCHAPPEN (M = 3,38, SD = 1,03)	127 (41%)	182 (59%)	9 (10%)	78 (90%)
PRAKTIJK- GERICHTHEID (M = 3,58, SD = 0,99)	43 (14%)	266 (86%)	59 (68%)	28 (32%)

Een volgende analyse is de vergelijking tussen faculteiten (figuur 9).² Alle faculteiten laten zien dat de mate waarin een rechtswetenschapper zich aangetrokken voelt tot de *sociale wetenschappen*, tot *praktijkgericht onderzoek* en tot de *humaniora*, gemiddeld steeds boven 3 ligt (op een schaal van 1 tot 5).

1 R = -0,400, n = 382, p < 0,001.

2 OU werd weggelaten omdat, waarschijnlijk vanwege de kleine aantallen, de OU-responderen een zeer afwijkend beeld toonden.

Figuur 9: Vergelijking van rechtenfaculteiten

Vervolgens kunnen we de rechtswetenschappers die zich aangetrokken voelen tot de *sociale wetenschappen*, tot *praktijkgericht onderzoek* en tot de *humaniora* vergelijken met hen die zich daartoe niet aangetrokken voelen. Dan zien we bijvoorbeeld dat zij die zich aangetrokken voelen tot de sociale wetenschappen meer geloven 'dat verantwoording van methodologische keuzes in publicaties een positieve bijdrage levert aan de kwaliteit van het onderzoek',³ maar ook dat zij geen uitgesproken andere antwoorden geven op de vraag of zij hopen dat de rechtswetenschap zich ontwikkelt in de richting van de kunsten- en geesteswetenschappen.⁴ Onderzoekers die zich tot praktijkgerichtheid aangetrokken voelen, zijn het gemiddeld minder eens dan anderen met de stelling 'dat de mate waarin rechtswetenschappelijke publicaties bijdragen aan theorievorming vaak onduidelijk is',⁵ zien minder heil dan anderen in de stelling 'dat de methodologische eisen voor rechtswetenschappelijke publicaties beter geëxpliciteerd moeten worden',⁶ geven geen uitgesproken andere antwoorden op de vraag of zij hopen dat de rechtswetenschap zich ontwikkelt in de richting van de kunsten- en geesteswetenschappen,⁷ maar hopen wel duidelijk minder dan anderen dat de rechtswetenschap zich ontwikkelt in de richting van de sociale wetenschappen.⁸ Praktijkgerichtheid is dus in bepaalde opzichten de tegenpool van gerichtheid op de sociale wetenschappen, en vice versa. De humaniora lijken die rol van tegenpool veel minder te vervullen.

3 Q0027_004 uit Van Boom & Van Gestel 2015 (M=4,09; SD=0,96 tegenover M=3,62; SD=1,07; t (376)= 4,41, p <0,05).

4 Q0044_001 uit Van Boom & Van Gestel 2015 (niet significante verschillen in gemiddelden).

5 Q0027_003 uit Van Boom & Van Gestel 2015 (M=3,47; SD=0,98 tegenover M=3,73; SD=0,98; t (372)= -2,23, p=0,02).

6 Q0027_001 uit Van Boom & Van Gestel 2015 (M=3,61; SD=1,11 tegenover M=4,02; SD=0,97; t (375)= -3,14, p=0,001).

7 Q0044_001 uit Van Boom & Van Gestel 2015 (niet significante verschillen in gemiddelden).

8 Q0044_002 uit Van Boom & Van Gestel 2015 (M=3,60; SD=1,05 tegenover M=4,13; SD=1,07; t (380)= -4,188, p<0,001).

Bibliografie

Amtenbrink & Castermans 2015

F. Amtenbrink & A.G. Castermans, 'Evaluating Dutch Legal Research Quality Assessment', in: Thierry Tanquerel & Alexandre Flückiger (éd.), *L'évaluation de la Recherche en Droit / Assessing Research in Law*, Bruxelles: Bruylant 2015, p. 447-473.

Arthurs 1983

H. Arthurs, *Law and Learning / Le droit et le savoir. Report of the Consultative Group on Research and Education in Law*, Ottawa: Social Sciences and Humanities Research Council of Canada 1983.

Barendrecht 2004

J.M. Barendrecht, 'Ranking: nuttige extra informatie voor de afnemer van juridisch onderzoek', in: (red.), *Congresbundel Standards of Good Practice in Law Research*, Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek 2004.

Baumgartner & Pieters 2003

H. Baumgartner & R. Pieters, The structural influence of marketing journals: A citation analysis of the discipline and its subareas over time, *Journal of Marketing* 2003, p. 123-139.

Biglan 1973a

A. Biglan, The characteristics of subject matter in different academic areas, *Journal of applied psychology* 1973a, p. 195-203.

Biglan 1973b

A. Biglan, Relationships between subject matter characteristics and the structure and output of university departments, *Journal of applied psychology* 1973b, p. 204-213.

Bloembergen 1992 (1979)

A.R. Bloembergen, 'De open wetenschap van het privaatrecht (afscheidsrede Leiden, Deventer: Kluwer 1979)', in: (red.), *Bloembergens Werk*, Deventer: Kluwer 1992, p. 423-445.

Bloembergen 1992 (1988)

A.R. Bloembergen, 'Iets over object en methode van wetenschap en rechtspraak in het privaatrecht (in: *Nederlandse rechtswetenschap*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1988, p. 61-80)', in: *Bloembergens Werk*, Deventer: Kluwer 1992, p. 503-527.

Van Boom 2003

W.H. van Boom, *Structurele fouten in het aansprakelijkheidsrecht* (oratie Tilburg), Den Haag: Bju 2003.

Van Boom 2013

W.H. van Boom, Empirisch privaatrecht: enige beschouwingen over de rol van empirisch onderzoek in de hedendaagse privaatrechtswetenschap, *Tijdschrift voor Privaatrecht (TPR)* 2013, p. 7-84.

- Van Boom 2015
W.H. van Boom, Kritiek en methode in juridisch-dogmatisch privaatrechtelijk onderzoek – een bespreking van Asser-Vranken Algemeen Deel****, *Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht (NTBR)* 2015, p. 122-131.
- Van Boom & Van Gestel 2015
W.H. van Boom & R. Van Gestel, Rechtswetenschappelijk onderzoek – Uitkomsten van een landelijke enquête (volledige webversie), *Nederlands Juristenblad* 2015, p. 1-37.
- Caminada, et al. 2015
K. Caminada, et al., *Belasting aan de top: geen spoor van groeiende ongelijkheid*, MeJudice – Economen in debat, 2015.
- Christie 1985
I. Christie, Is Academic Law in Bad Shape? Comments on Law and Learning, *Dalhousie Review* 1985, p. 5-27.
- Chynoweth 2008
P. Chynoweth, 'Legal Research', in: L. Ruddock & A. Knight (eds.), *Advanced Research Methods in the Built Environment*, Chichester: Wiley-Blackwell 2008, p. 28-38.
- Cole & Cole 1973
J.R. Cole & S. Cole, *Social Stratification in Science*, University of Chicago Press 1973.
- Cole & Cole 1967
S. Cole & J.R. Cole, Scientific Output and Recognition: A Study in the Operation of the Reward System in Science, *American Sociological Review* 1967, p. 377-390.
- Council of Australian Law Deans 2005
Council of Australian Law Deans, *Statement on the Nature of Legal Research* 2005.
- Cownie 2004
Fiona Cownie, *Legal Academics – Culture and Identities*, Oxford: Hart Publishing 2004.
- Creame & Lea 2008
P. Creame & M.R. Lea, *Writing at University – A guide for students*, Maidenhead: McGrawHill / Open University 2008.
- Cronin 1984
B. Cronin, *The Citation Process: The Role and Significance of Citations in Scientific Communication* London: Taylor Graham 1984.
- Cronin & Sugimoto 2014
B. Cronin & C.R. Sugimoto (eds.), *Beyond Bibliometrics – Harnessing Multidimensional Indicators of Scholarly Impact*, Cambridge, Mass.: M.I.T. 2014.
- Curry-Sumner, et al. 2010
I. Curry-Sumner, et al., *Onderzoeksvaardigheden – Instructie voor juristen*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2010.
- Custers, et al. 2014
B. Custers, et al., Privacy Expectations of Social Media Users: The Role of Informed Consent in Privacy Policies, *Policy & Internet* 2014, p. 268-295.
- De Bellis 2009
N. De Bellis, *Bibliometrics and Citation Analysis*, Lanham/Toronto/Plymouth: Scarecrow Press 2009.

- De Jong, et al. 2014
R. de Jong, et al., Het ex parte -bevel – Een kwantitatief statistisch onderzoek naar ex parte procedures in de periode 2007 tot en met 2012, *Berichten Industriële Eigendom* 2014, p. 104-114.
- Van Dijck, et al. 2010
G. van Dijck, et al., Wat doen juridische onderzoekers? Een empirische blik, *Recht der Werkelijkheid* 2010, p. 44-64.
- Duncan 1981
E.B. Duncan, 'Qualified Citation Indexing: Its Relevance to Educational Technology', in: E.B. Duncan & R McAleese (eds.), *Information retrieval in educational technology. Proceedings of the First Symposium on Information Retrieval in Educational Technology, 1st April 1981, Aberdeen* Aberdeen: University of Aberdeen 1981, p. 70-79.
- Van Dunné 1976
J.M. van Dunné, 'Weten of geweten? Berichten uit de Rotterdamse school', in: G.P. Hoefnagels (red.), *Portret van de Juridische Faculteit Rotterdam*, 1976, p. 113-122.
- Van Eijk 2013
G. van Eijk, Hostile to Hierarchy? Individuality, Equality and Moral Boundaries in Dutch Class Talk, *Sociology* 2013, p. 526-541.
- Furner 2014
J. Furner, 'The Ethics of Evaluative Bibliometrics', in: Blaise Cronin & C.R. Sugimoto (eds.), *Beyond Bibliometrics – Harnessing Multidimensional Indicators of Scholarly Impact*, Cambridge, Mass.: M.I.T. 2014, p. 85-107.
- Van Gestel 2014
R. van Gestel, Sense and non-sense of a European ranking of law schools and law journals, *Legal Studies* 2014, p. 165-185.
- Van Gestel 2015
R. van Gestel, 'Evaluating Legal Research: About the Good, the Bad, and the Ugly', in: Thierry Tanquerel & Alexandre Flückiger (éd.), *L'évaluation de la Recherche en Droit | Assessing Research in Law*, Bruxelles: Bruylant 2015, p. 27-58.
- Van Gestel, et al. 2007
R.A.J. van Gestel, et al., Rechtswetenschappelijke artikelen – naar criteria voor methodologische verantwoording, *Nederlands Juristenblad* 2007, p. 1448-1461.
- Van Gestel & Vranken 2011
R. van Gestel & J. Vranken, Assessing Legal Research: Sense and Nonsense of Peer Review versus Bibliometrics and the Need for a European Approach, *German Law Journal* 2011, p. 901-929.
- Giard 2013
R.W.M. Giard, 'Reflecteren over publiceren', in: G. van Dijck, et al. (red.), *Cirkels – Een terugblik op een vooruitziende blik*, Deventer: Kluwer 2013, p. 181-189.
- Grafton 1997
A. Grafton, *The Footnote – A curious history*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1997.
- Hartkamp & Sieburgh 2006
A.S. Hartkamp & C.H. Sieburgh, *Verbintenissenrecht – De verbintenis uit de wet (Deel 4-III van Mr. C. Assers handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht)*, Deventer: Kluwer 2006.

- Hartkamp & Sieburgh 2011
A. S. Hartkamp & C. H. Sieburgh, *Verbintenissenrecht – De verbintenis uit de wet (Deel 6-IV van Mr. C. Assers handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht)*, Deventer: Kluwer 2011.
- Haustein, et al. 2015
S. Haustein, et al., 'Interpreting' altmetrics': viewing acts on social media through the lens of citation and social theories', in: C.R. Sugimoto (eds.), *Theories of Informetrics: A Festschrift in Honor of Blaise Cronin (pre-print)*, 2015, p. 1-24.
- Hicks, et al. 2015
D. Hicks, et al., The Leiden Manifesto for research metrics, *Nature* 2015, p. 429-431.
- Hutchinson & Duncan 2012
T. Hutchinson & N. Duncan, Defining and Describing What We Do: Doctrinal Legal Research, *Deakin Law Review* 2012, p. 83-119.
- Kamerlingh Onnes 1882
H. Kamerlingh Onnes, *De beteekenis van het quantitatief onderzoek in de natuurkunde*, Leiden: E.J. Brill 1882.
- Van Klink & Poort 2013
B.M.J. van Klink & L.M. Poort, De normativiteit van de rechtswetenschap. Een pleidooi voor meer reflectie op de normatieve basis van het recht en de rechtswetenschap, *RM Themis* 2013, p. 258-268.
- KNAW 2011
KNAW, *Quality Indicators for Research in the Humanities – Interim Report by the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences Committee on Quality Indicators in the Humanities*, Amsterdam: KNAW 2011.
- KNAW 2012
KNAW, *Kwaliteit en Relevantie in de Geesteswetenschappen – Naar een adequaat systeem voor de beoordeling van wetenschappelijk onderzoek (eindrapportage van de KNAW Adviescommissie Kwaliteitsindicatoren Geesteswetenschappen)*, Amsterdam: KNAW 2012.
- Kortmann 2010
C.A.J.M. Kortmann, Schrijven en tellen, *Ars Aequi* 2010, p. 156-157.
- Kranenburg 1946
R. Kranenburg, *De grondslagen der rechtswetenschap – Juridische kennisleer en methodologie*, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink & Zn. 1946.
- Kunst 2014
M.J.J. Kunst, De posttraumatische stressstoornis als grondslag voor een verzoek tot uitkering uit het Schadefonds Geweldsmisdrijven: Een experimentele vignetstudie, *Proces, tijdschrift voor strafrechtspleging* 2014, p. 144-156.
- Langemeijer 1985
G.E. Langemeijer, *De gerechtigheid in ons burgerlijk vermogensrecht*, Zwolle: Tjeenk Willink 1985.
- McCain 2014
K.W. McCain, 'Obliteration by Incorporation', in: Blaise Cronin & C.R. Sugimoto (eds.), *Beyond Bibliometrics – Harnessing Multidimensional Indicators of Scholarly Impact*, Cambridge, Mass.: M.I.T. 2014, p. 129-149.

- Merton 1968
R.K. Merton, The Matthew Effect in Science: The reward and communication systems of science are considered, *Science* 1968, p. 56-63.
- Moed 2005
H.F. Moed, *Citation Analysis in Research Evaluation*, Dordrecht: Springer 2005.
- Nieuwenhuis 2005
J.H. Nieuwenhuis, Een nieuw kinderspel: ranking, *NTBR* 2005, p. 1.
- Van Opijnen 2014
M. van Opijnen, Rechtspraakdata: open, linked en big, *Rechtstreeks* 2014, p. 12-39.
- Orij 2015
R.P. Orij, Corporate Social and Environmental Reporting Institutionalized, *Journal of Modern Accounting and Auditing* 2015, p. 112-123.
- Polak 2010
M.V. Polak, So you think you can rank?, *Ars Aequi* 2010, p. 180-181.
- Van Raan 2005
A.F.J. van Raan, Fatal attraction: Conceptual and methodological problems in the ranking of universities by bibliometric methods, *Scientometrics* 2005, p. 133-143.
- Siems & Mac Sithigh 2012
M. Siems & D. Mac Sithigh, Mapping Legal Research, *Cambridge Law Journal* 2012, p. 651-676.
- Smith 2007
T.A. Smith, The Web of Law, *San Diego L. Rev.* 2007, p. 309-354.
- Smits 2009
J. Smits, *Omstreden rechtswetenschap – Over aard, methode en organisatie van de juridische discipline*, Den Haag: BJu 2009.
- Smits 2010
J.M. Smits, Ranking van tijdschriften: Over de psyche van de wetenschapper en Harvard aan de Rijn, *Ars Aequi* 2010, p. 164-165.
- Snel 2014
M.V.R. Snel, Source-usage within doctrinal legal inquiry: choices, problems, and challenges, *Recht en Methode* 2014, p. 1 ff.
- Stolker 2011
C.J.J.M. Stolker, Een discipline in transitie – Rechtswetenschappelijk onderzoek na de Commissie Koers, *Recht en Methode* 2011, p. 13-43.
- Stolker 2014
C.J.J.M. Stolker, *Rethinking the Law School – Education, Research, Outreach and Governance*, Cambridge: Cambridge University Press 2014.
- Stremersch, et al. 2015
S. Stremersch, et al., Unraveling scientific impact: Citation types in marketing journals, *International Journal of Research in Marketing* 2015, p. 64-77.
- Sumter, et al. 2015
S.R. Sumter, et al., Development and validation of the Multidimensional Offline and Online Peer Victimization Scale, *Computers in Human Behavior* 2015, p. 114-122.
- Svantesson 2009
D.J.B. Svantesson, International ranking of law journals – Can it be done and at what cost?, *Legal Studies* 2009, p. 678-691.

Tijssen 2009

H.E.B. Tijssen, *De juridische dissertatie onder de loep – De verantwoording van methodologische keuzes in juridische dissertaties* (diss. Tilburg), Den Haag: BJu 2009.

Tjong Tjin Tai 2013

T.F.E. Tjong Tjin Tai, 'Verantwoording van bronnen', in: G. Van Dijck, et al. (red.), *Cirkels – Een terugblik op een vooruitziende blik*, Deventer: Kluwer 2013, p. 201-208.

Van Velthoven & Terpstra 2014

B.C.J. van Velthoven & B.L. Terpstra, Mooie woorden zijn nog geen mooie daden. Een kritische reflectie op het verband tussen legitimiteit en nalevingsgedrag, *Recht der Werkelijkheid* 2014, p. 97-109.

Voermans 2015

W.J.M. Voermans, Waarom is er zo weinig wetgevingsonderwijs in de universitaire rechtenopleiding?, *RegelMaat* 2015, p. 68-80.

Vranken 2005

J.B.M. Vranken, *Algemeen deel ****, Deventer: Kluwer 2005.

Vranken 2009

J.B.M. Vranken, 'Als een arrest niet bevalt, laten we het gewoon weg', in: A.G. Castermans, et al. (red.), *Ex libris Hans Nieuwenhuis*, Deventer: Kluwer 2009, p. 77-94.

Vranken 2014

J.B.M. Vranken, *Algemeen deel **** (Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht)*, Deventer: Kluwer 2014.

Vranken & Van Gestel 2010

J.B.M. Vranken & R.A.J. van Gestel, Het dilemma bij de beoordeling van rechtswetenschappelijke publicaties, *Ars Aequi* 2010, p. 166-179.

Wendt 2006

J.A.I. Wendt, Oordelen over rechten?, *RM Themis* 2006, p. 202-211.

Wendt 2008

J.A.I. Wendt, *De methode der rechtswetenschap vanuit kritisch-rationeel perspectief* (diss. Rotterdam), Zutphen: Uitgeverij Paris 2008.

Wissenschaftsrat 2012

Wissenschaftsrat, *Perspektiven der Rechtswissenschaft in Deutschland. Situation, Analysen, Empfehlungen*, Hamburg: Wissenschaftsrat 2012.

Wissink 2009

M.H. Wissink, 'Juristen en hun onderzoeksorganisatie', in: A.G. Castermans, et al. (red.), *Ex libris Hans Nieuwenhuis*, Deventer: Kluwer 2009, p. 95-112.

Wouters & Costas 2012

P. Wouters & R. Costas, *Users, narcissism and control – tracking the impact of scholarly publications in the 21st century*, Utrecht: SURFfoundation 2012.

Zonderland 1974

P. Zonderland, *Methode van het privaatrecht*, Amsterdam: Agon/Elsevier 1974.

Zuckerman 1977

H. Zuckerman, *Scientific elite: Nobel laureates in the United States*, Transaction Publishers 1977.

Zuckerman 1987

H. Zuckerman, Citation analysis and the complex problem of intellectual influence, *Scientometrics* 1987, p. 329-338.

In de boekenreeks van het E.M. Meijers Instituut van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden, zijn in 2014 en 2015 verschenen:

- MI-224 A.F. Rommelse, *De arbeidsongeschiktheidsverzekering: tussen publiek en privaat. Een beschrijving, analyse en waardering van de belangrijkste wijzigingen in het Nederlandse arbeidsongeschiktheidsstelsel tussen 1980 en 2010*, (diss. Leiden), Leiden: Leiden University Press 2014, ISBN 978 90 8728 205 9, e-ISBN 978 94 0060 170 3
- MI-225 L. Di Bella, *De toepassing van de vereisten van causaliteit, relativiteit en toerekening bij de onrechtmatige overheidsdaad*, (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2014, ISBN 978 90 1312, e-ISBN 978 90 1312 041 7 040 0
- MI-226 H. Duffy, *The 'War on Terror' and International Law*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2013, ISBN 978 94 6203 493 8
- MI-227 A. Cuyvers, *The EU as a Confederal Union of Sovereign Member Peoples. Exploring the potential of American (con)federalism and popular sovereignty for a constitutional theory of the EU*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2013, ISBN 978 94 6203 500 3.
- MI-228 M.J. Dubelaar, *Betrouwbaar getuigenbewijs. Totstandkoming en waardering van strafrechtelijke getuigenverklaringen in perspectief*, (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2014, ISBN 978 90 1312 232 9
- MI-229 C. Chamberlain, *Children and the International Criminal Court. Analysis of the Rome Statute through a Children's Rights Perspective*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2014, ISBN 978 94 6203 519 5
- MI-230 R. de Graaff, *Something old, something new, something borrowed, something blue? Applying the general concept of concurrence on European sales law and international air law*, (Jongbloed scriptieprijs 2013), Den Haag: Jongbloed 2014, ISBN 978 90 7006 271 2
- MI-231 H.T. Wermink, *On the Determinants and Consequences of Sentencing*, (diss. Leiden) Amsterdam: Ipskamp 2014, ISBN 978 90 7006 271 2
- MI-232 A.A.T. Ramakers, *Barred from employment? A study of labor market prospects before and after imprisonment*, (diss. Leiden) Amsterdam: Ipskamp 2014, ISBN 978 94 6259 178 3
- MI-233 N.M. Blokker et al. (red.), *Vijftig juridische opstellen voor een Leidse nachtwacht*, Den Haag: BJu 2014, ISBN 978 90 8974 962 8
- MI-234 S.G.C. van Wingerden, *Sentencing in the Netherlands. Taking risk-related offender characteristics into account*, (diss. Leiden), Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2014, ISBN 978 94 6236 479 0
- MI-235 O. van Loon, *Binding van rechters aan elkaars uitspraken in bestuursrechterlijk perspectief*, (diss. Leiden), Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2014, ISBN 978 94 6290 013 4
- MI-236 L.M. Raijmakers, *Leidende motieven bij decentralisatie. Discours, doelstelling en daad in het Huis van Thorbecke*, (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2014, ISBN 978 90 1312 7772 0
- MI-237 A.M. Bal, *Taxation of virtual currency*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2014, ISBN 978 94 6203 690 1
- MI-238 S.M. Ganpat, *Dead or Alive? The role of personal characteristics and immediate situational factors in the outcome of serious violence*, (diss. Leiden), Amsterdam: Ipskamp 2014, ISBN 978 94 6259 422 7
- MI-239 H.R. Wiratraman, *Press Freedom, Law and Politics in Indonesia. A Socio-Legal Study*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2014, ISBN 978 94 6203 733 5
- MI-240 H. Stolz, *De voorwaarde in het vermogensrecht*, (diss. Leiden), Den Haag: BJu 2015, ISBN 978 94 6290 031 8
- MI-241 A. Drahmman, *Transparante en eerlijke verdeling van schaarse besluiten. Een onderzoek naar de toegevoegde waarde van een transparantieplichting bij de verdeling van schaarse besluiten in het Nederlandse bestuursrecht*, (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2015, ISBN 978 90 1312 911 3
- MI-242 F.G. Wilman, *The vigilance of individuals. How, when and why the EU legislates to facilitate the private enforcement of EU law before national courts*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2014
- MI-243 C. Wang, *Essays on trends in income distribution and redistribution in affluent countries and China* (diss. Leiden), Enschede: Gildeprint 2015, ISBN 978 94 6108 895 6

- MI-244 J. Been, *Pensions, Retirement, and the Financial Position of the Elderly*, (diss. Leiden), Enschede: Gildeprint 2014, ISBN 978 94 6108 942 7
- MI-245 C.G. Breedveld-de Voogd, A.G. Castermans, M.W. Knigge, T. van der Linden, J.H. Nieuwenhuis & H.A. ten Oever (red.), *De meerpartijenovereenkomst*, BWKJ nr. 29, Deventer: Kluwer 2014, ISBN 978 9013 13 106 2
- MI-246 C. Vernooij, *Levenslang en de strafrechter. Een onderzoek naar de invloed van het Nederlandse gratiebeleid op de oplegging van de levenslange gevangenisstraf door de strafrechter* (Jongbloed scriptieprijs 2014), Den Haag: Jongbloed 2015, ISBN 979 70 9001 563 2
- MI-247 N. Tezcan, *Legal constraints on EU member states as primary law makers. A Case Study of the Proposed Permanent Safeguard Clause on Free Movement of Persons in the EU Negotiating Framework for Turkey's Accession*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2015, ISBN 978 94 6203 828 8
- MI-248 S. Thewissen, *Growing apart. The comparative political economy of income inequality and social policy development in affluent countries*, (diss. Leiden), Enschede: Gildeprint 2015, ISBN 978 94 6233 031 3
- MI-249 W.H. van Boom, *'Door meten tot weten'. Over rechtswetenschap als kruispunt*, (oratie Leiden), Den Haag: Bju 2015, ISBN 978 94 6290 132 2

Zie voor de volledige lijst van publicaties: www.law.leidenuniv.nl/onderzoek